

KUSTBON

FÖRBINDESELÄNK
FÖR
ESTLANDS SVENSKAR

NR 3 ÅRGÅNG 45
SEPTEMBER 1988

Runöbonden och spelmannen Ulas Lias (Elias Schönberg, 1861—1943).

Foto Nils Lagman efter en kolteckning av Gösta Lundell, daterad Runö 1938

Förbindelselänk för Estlands svenskar
Utgiven av kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS
VÄNNER

Redaktör: *Edvin Lagman*
Redaktionssekreterare:
Hugo Mickelin

Ansvarig utgivare: *Thomas Lorentz*
I redaktionen: *Tomas Dreijer*
Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
Tel. 32 48 78

Kustbons & SOV:s postgiro
35 13 11-6

1988 utkommer Kustbon med
fyra nummer

Prenumerationspris 120 kr
Dödsannonser 150 kronor

Övrig annonsering:
1/1 700:— 1/2 400:—
1/4 250:— 1/8 150:—
ISSN 0345-6706

Östgöta Correspondenten
Linköping

**ÖPPETTIDER I SOV:s och
KUSTBONS expedition
måndag—torsdag 09.00—14.00**

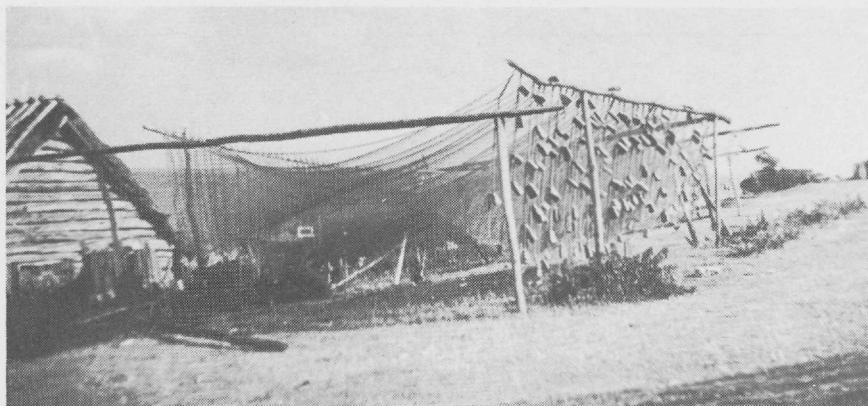
**SOV:s expedition, Vikingagatan 25 i Stock-
holm kommer att vara stängd för semester
under juli månad 1988.**

**Vid brådskande ärenden tala med någon
av medlemmarna i styrelsen eller i de olika
arbetsgrupperna.**

Innehåll

Renässans av <i>Edvin Lagman</i>	2
En Runökrönika av <i>Jörgen Hedman</i>	3
William Tomingas redivivus av <i>Rein Marandi</i>	10
Språket — en gudagåva eller en gåva av stenåldersbarn? av <i>Herbert Lagman</i>	12
Några dagar av <i>Edvin Lagman</i>	13
Andreas Stahl 90 av <i>Elmar Nyman</i>	14
"Där våra fäder sova . . ." av <i>Elmar Nyman</i>	15
Nya estlandssvenska kultursamfundet i Hapsal av <i>Hugo Mickelin</i>	16
Rikssvenskt besök i Hapsal och på Ormsö <i>Ur tiden "Läänlane"</i> art av <i>Margus Välja</i> , övers av <i>Hugo Mickelin</i>	17
Om Nargösläkternas genealogi av <i>Georg Luther</i>	18
Martin väl inte fosterson ändå? av <i>Harald Luther</i>	18
Rättelse av <i>Johannes Pihlman</i>	19
Annonsen och tillkännagivanden Harald Svensson-Rösbäck. Minnesord av <i>Edvin Lagman</i>	20
Till minnet av Tage Sköld av <i>Elmar Nyman</i>	22
Anna Söderbäck. Minnesord av <i>Edvin Lagman</i>	23
Hapsal-gymnasiets sjuttioårsjubileum av <i>Hugo Mickelin</i>	23
Esterna i Sverige av <i>Hugo Mickelin</i>	24
Familjentyt	24
Bemärkelsedagar	26
Detta är landet av <i>Pär Lagerkvist</i>	28

Edvin Lagman Renässans

Näten torkar.

Foto Per Söderbäck

Renässans betyder pånyttfödelse. Begreppet innefattar för oss återupplivande av något förgånget. I historien förknippar man renässansen med det återuppväckta intresset för antiken, det gamla klassiska Grekland och Rom.

Det är kanske ett allför pretentiöst ord att ta till i samband med vad som händer i de f d estlandssvenskarnas liv i dessa dagar. Men nog är det en renässans i ordets bokstavliga betydelse som äger rum. Omfattningen och djupet av denna återfödelse kan vi inte avgöra nu, men vi kan följa skeendet.

I tidigare nummer av Kustbon har nämnts de ofta återkommande bygdesammankomsterna, som innebär ett upplivande av minnena från de forna hemtrakterna i Estland. Ordet nostalgi skulle kanske ligga nära till när man söker drivkraften bakom denna rörelse. Det förefaller dock vid närmare påseende som om nostalgin skulle vara av underordnad betydelse i sammanhanget — möjligen är den en krydda. Det väsentliga är intresset. Hur var det? Har vi glömt? Vad kommer vi ihåg? Och från ungdomarnas sida: Kan ni äldre ge oss en bild av det land och det liv där våra rötter finns?

Mer än tidigare under vår vistelse i vårt nygamla hemland Sverige känns sammanbindningen genom den jord som vi lämnat och den historia som nu är slut. Och denna sammanbindning tar sig uttryck i dessa samlingar med utbyte av minnen och erfarenheter och med rekonstruktioner av konkreta inslag i den forna dagliga tillvaron — modeller av hus och båtar, redskap, kläder och andra textilier — och med uppförande av inslag i helg och fest, med mat och dryck, med lekar, dans och spel.

Livet blir rikare genom att det förgångna tillvaratages.

Renässansen har kommit även i våra förutvarande hemtrakter, med stor kraft och med överraskande detaljer. I Estland har ett samfund bildats, Estlandssvenska kulturföreningen — Eestirootslaste Kultuuri Selts, som omtalades i förra numret av Kustbon. I Estland kvarvarande svenskar och ättlingar av estlandssvenskar har slutit sig samman för att tillvarata vad som finns kvar av estlandssvensk kultur i Estland och för att samla minnen från det förgångna.

I somras hade samfundet anordnat möte på Birkas — den estlandssvenska kulturens gamla centralort — och gudstjänst i Nuckö kyrka. Det blev en överväldigande manifestation. Estlandssvenska kulturföreningen hade lyckats ordna visum åt en grupp svenskar från Sverige, vilka också fick resa ut till Nuckö, bland dem ett antal estlandssvenskar. Där fanns Alexander Zeisig som representant för SOV, där fanns Hilda Elenbo och Manfred Stenberg.

Sveriges Radio-TV hade reportrar på plats, och i Sveriges radio har getts bra program från den märkliga händelsen. TV-program är att vänta.

Alexander Zeisig lyckades i radion förmedla något av den överväldigande stämning som rådde. Nuckö kyrka var fylld till bristningsgränsen, alla besökare fick inte plats, fyra präster officierade på fyra olika språk, sången kunde lyfta taket. T o m i radions återgivning kunde man ana kraften och framför allt känslan i "Vår Gud är oss en väldig borg" sjungen samtidigt på flera språk, och jag kan inte erinra mig att jag hört "Herren vår Gud är en konung i makt och i ära" så utsökt sjungen som då av Johannes kyrkokör från Hapsal.

Drivkrafterna bakom dessa aktiviteter och manifestationer på båda sidor

Jörgen Hedman

En Runökrönika för åren 1781 — 1858

Då denna artikels författare i mars månad 1987 på inbjudan av Estniska Vetenskapsakademien besökte Reval och Dorpat för att inventera och studera i estniska arkiv befintligt estlandssvenskt arkivmaterial, kunde jag även för hand skriva av handlingar ur Runö kyrkoarkiv. Det handlar då om avskrifter av tre folkräkningar, så kallade "själarevisioner", från åren 1781, 1826 (vilken jag jämförde med en från 1834) samt 1858.

Detta material bör nu tillsammans med Kleins bok om Runö, Ekmans dito, Franzéns Runö ortnamn och Tibergergs bok om Runöbondens ägor, ge en heltäckande upplysning om Runös befolkning från låt oss säga mitten av 1700-talet till bortflyttningen från ön 1944.

Till att börja med en liten översikt.

År 1781 hade Runö 273 invånare i tjugosju bondgårdar, fyra lösmansställen (torp) och prästgården. Prästen Peter-Johann Lindemann bodde då med fru samt två söner och två döttrar på Runö. År 1834 hade invånartalet stigit till 375 personer av båda könen, 193 män och 183 kvinnor. Ett antal unga män tycks ha skrivits ut som rekryter under napoleonkrigen. Två ynglingar har också påträffats som rymlingar på Gotland, Hias Fredriks Peter Fredriksson och Clemens Stephans. 1858 är invånartalet uppe i 362 personer, 182 män och 180 kvinnor. Under denna period av vad man nästan kunde kalla överbefolkning tycks också delningen av gårdarna ha satt in. Detta verkar ha blivit en följd av befolkningsökningen. Så hade t ex Kloas gård år 1781 nio invånare, 1826 tolv invånare och 1858 redan arton invånare. En fördubbling alltså på knappa sextio år. Ena hushållet på Kloas bestod 1858 av sju personer och det andra av elva personer.

Nu följer en genomgång av gårdar-

om Östersjön är inte i alla avseenden desamma. Intresset för och behovet av kunskap om det förgångna är ju gemensamma. Men i de gamla hemtrakterna känner man förutom detta en glädje över öppningen mot omvärlden — en glädje vars vidd inte går att fatta för den som inte upplevt samma situation.

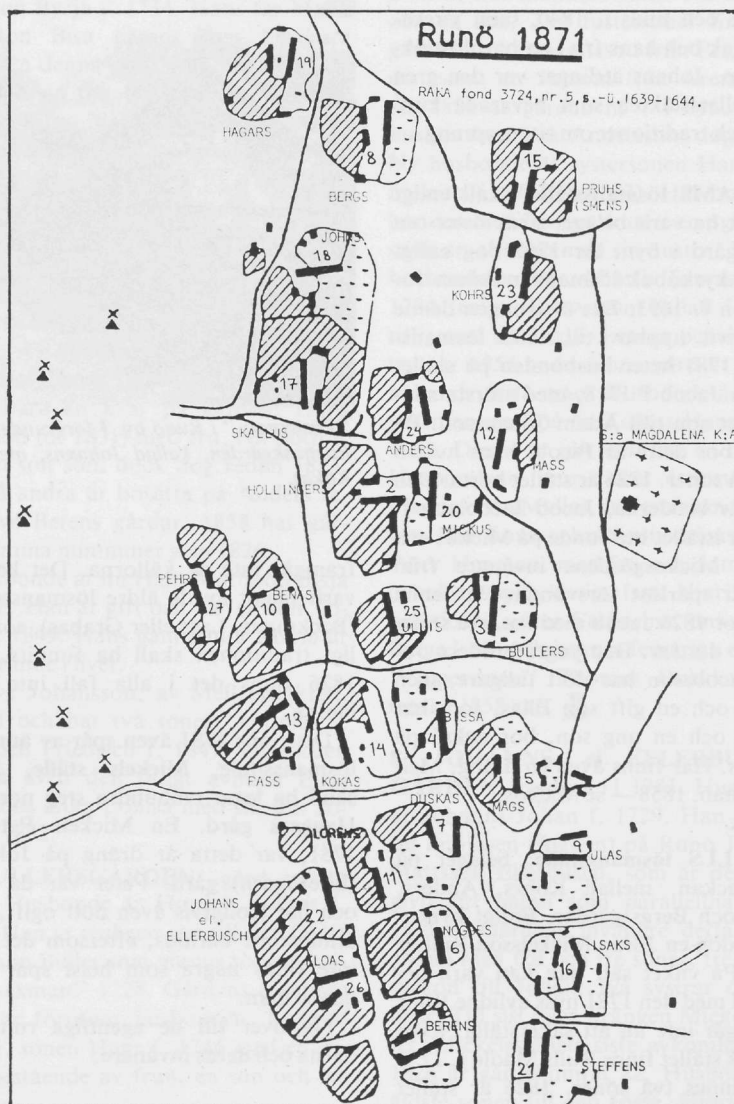
Kunde dessa förbindelser befastas och ytterligare utvecklas, vore det en stor lycka och ett skeende av historisk betydelse.

nas och lösmansställets invånare under denna tidsperiod, med början i de under 1800-talets lopp försvunna lösmansställen som nämns i 1781 års folkräkning.

1. MELLERS lösmansställe: låg enligt sagesmän för Tiberg strax öster om Steffens gård. Husbonde år 1781 var "Müller Christian" f. 1743. Stället bebos av Christian med fru, tre söner, en dotter samt husbondens gamla mor Trina f. 1712. År 1826 är Mellers det enda återstående lösmansstället. Husbonde är Jöran Christiansson f. 1774. Ställets invånare är Jöran med fru, en

vuxen gift son med fru och son, samt en yngre ogift son. En tredje son, Johan Jöransson f. 1807, har flyttat som dräng till Mickosgården. Husbondens två bröder har också lämnat stället. Den äldre brodern — Arwe Christiansson f. 1772, är bosatt på Bennas gård och är gift med husbondens syster där. Den yngre brodern, Johan Christiansson f. 1777, har flyttat till Bisagården även han som ingift sväger.

År 1858 finns inte Mellers lösmansställe kvar längre. Arwe Jöransson Mellers f. 1801 är nu andre husbonde på Massgården, där han bor med fru, den gifte sonen Christian f. 1825 och dennes

En karta över byn på Runö år 1871. Kartan utvisar de tjugosju gårdarnas tomter med samtliga befintliga byggnader. Original i Statliga Centralarkivet i Dorpat, ESSR.

hustru samt sonen Hindrich f. 1843. Arwes bröder Johan och Isak Mellers är båda bosatta på Mickosgårdens ena halva, där Johan är husbonde. Där bor så Johan med fru och två söner — Hans f. 1836 och Elias f. 1840, samt ytterligare Isak och hans fru i ett barnlöst äktenskap. Johans ättlingar var den gren av Mellersläkten som bevarade huskap och traditioner om sitt ursprung.

2. ADAMS lösmansställe: skall enligt uppgift ha varit beläget strax öster om Isaks gård i byn. År 1767 dog enligt Runös kyrkobok lösmannen Adam Johansson f. 1693. Det är troligen denne som givit upphov till detta lösmansställe. 1781 heter husbonden på stället Adams Jacob f 1718, med största sannolikhet son till Adam Johansson. På stället bor detta år Jacob, hans hustru och två söner. 1826 är stället borta. Den äldre av bröderna, Jacob Jacobsson f. 1760 är istället husbonde på Mickos ena halva. Mickosgårdens invånare från 1781 är spårlöst försvunna. På denna gård bor 1826 Jacob med fru, två söner och tre döttrar. Den yngre brodern Johan Jacobsson har dött tidigare, men änkan och en gift son Elias, som har hustru och en ung son, bor också på Mickos. Här finns även en dräng, Mellers Johan. 1858 — se Mickos.

3. RULLS lösmansställe: beläget på Rullsbackan, mellan Kohrs, Anders, Johns och Bergs gårdar. Enligt kyrkoboken dog en Jöran Mickelsson Rull år 1711. På vilket sätt han kan vara besläktad med den 1781 nyss avlidne Rulls Matts går inte nu att säkerställa. Kvar 1781 på stället finns Rulls Madle f. 1731 och hennes två söner. 1826 är stället borta. Rulls Daniel Mattsson f. 1758, d. 1824, hade gift sig med änkan på Ellerbuschgården och Rullsställets samtliga invånare tycks ha flyttat dit. Daniels äktenskap med änkan Ellerbusch var barnlöst, men hans bror Rulls Friedrich var gift och hade en son. Rulls Friedrich f. 1763 var visserligen död 1826, men hans änka och sonen Matts f. 1800 bodde kvar på Ellerbuschgården. 1858 — se Ellerbuschgården.

4. Gevärs- och pistolmakaren Swen Runbergs ställe.

Denne rikssvenske bössmed (f. 1753) hade enligt runötraditionen invandrat till ön via Reval och Riga. Man kan bara spekulera i vad som fört honom till den då så avsidet belägna ön. År 1781 levde han ensam och ogift på ett lösmansställe. Han lär ha dött ej så långt efter detta. Var detta ställe låg

”Västergatu” i Runö by. I förgrunden t.h. norra delen av Lorentz (Lons)-gården, t.v. östra Ellebuschgården, kallad Johanns, med den gemensamma bastun. I bakgrunden Pass och Kokas.

Foto Herbert Sundin 1938

framgår inte av källorna. Det kan ha varit något av de äldre lösmansställen (Backmans, Lass eller Grabas), som enligt traditionen skall ha funnits, men 1826 finns det i alla fall inte kvar längre.

Det finns 1781 även spår av ännu ett lösmansställe, **Mickels ställe**. Detta skall ha legat tvåhundra steg norr om Haggars gård. En Mickels Peter f. 1751, var detta år dräng på Johanns (Ellerbusch) gård. Peter var då ogift och har troligtvis även dött ogift, eller åtminstone barnlös, eftersom det 1826 inte finns några som helst spår efter denne man.

Nu över till de egentliga runögårdarna och deras invånare.

1. ANDERSGÅRDEN: gård nr 22 1781 med fem invånare. Husbonde var Anders f. 1741. Anders, hustrun, en son och två döttrar bebor gården. 1826 är Anders Andersson f. 1763 (d. 1830) husbonde. Gården är nr 24 och har redan femton invånare. Anders' son Johan är gift och han har två ogifta döttrar. En svärson till Johan, Bergs Tomas Hinriksson bor också här med fru, son och dotter. På gården finns ytterligare husbondens sväger Bissa Elias Hansson med familj bestående av hustru och tre söner — varav den ena är gift. År 1858 har gården likaså numret 24. Den gamle Johan Andersson f. 1796, som varit ”Talitaja” (länsman) på ön, lever fortfarande, men husbonde är systersonen Hans Eliasson (som enligt Russwurm bar öknamnet ”Snorken”). På gården bor, förutom de nämnda, Hans' fru — deras enda barn, en son, dog 1857. Vi-

dare brodern Ulle Eliasson — gift men barnlös, brodern Arwe med fru och två döttrar, Bergs Tomas (nu änpling) — samt dennes son Hindrich med fru, en dotter och två söner: Johan och Tomas. Gården tycks vara odelad 1858.

2. BENNASGÅRDEN: gård nr 16, 1781 med nio invånare. Husbonde är Bennas Hans f. 1731. Han är gift och paret har en son och tre döttrar. En äldre man (troligen äldre bror till husbonden) med vuxen dotter, en äldre ogift kvinna tillhör också gårdens invånare. 1826 hade gården numret 10. Husbonde är nu Bennas Hans' sonson, Hans Petersson f. 1787. På gården bor Hans med fru och tre söner. Vidare husbondens sväger Mellers Arwe, dennes fru, två söner och en dotter. Johan Matsson, född i Pruusgården, och hans fru bor också på gården, inalles alltså tolv personer. Även 1858 har gården numret 10. Gamle Bennas Hans Petersson dog 1856. Äldste sonen (eg. styvson) Peter är nu husbonde. Han är gift och paret har en dotter. Peters bror Fredrik dog 1857, men änkan lever barnlös kvar. Ännu en bror, Simon Hansson, dog som änpling 1854. Hans sjuårige son Hans bor föräldralös hos sin farbror. Arwe Mellers två söner tillhör också gårdens invånare. Christian Arweson f. 1804 med fru och fjortonårig son Isak samt Johan Arwesson f. 1818 som är gift men barnlös.

3. BERENSGÅRDEN: gård nr 1 1781. Husbonde är Behras Anders f. 1729. På gården bor Anders med sin andra hus-

tru, två söner och tre döttrar (samtliga barn är ur första äktenskapet). Här finns även Anders gamla mor Lisa f. 1711. 1826 har gården fortfarande numret 1. Den är nu delad. På ena hälften bor Elias Andersson av den gamla Berenssläkten. Han är änklings och har två barn. Dottern är ogift, men sonen Isak har familj: hustru, tre söner och två döttrar. Denne Isak Eliasson är församlingsrättssekreterare och är en av dem som bevitnat själarevisionen 1826 med sitt bomärke: **Z**

På andra gårdshälften bor den från Bissagården inflyttade Hindrich Hansson (d. 1827) med sin fru, en son och fyra döttrar.

1858 —gård nr 1. Husbonde är nu Casper Isaksson f. 1812, son till förre husbonden. Han är gift och har en son, Isak f. 1839, och en dotter. På denna gårdshalva bor även bröderna Friedrich, ogift, samt Matts med fru, två döttrar samt den unge sonen Elias.

På andra halvan bor Peter Hindrichsson f. 1803 av Bissasläkten. Han är gift men paret är barnlöst. Peter har en ogift syster. Det finns två drängar på gårdshalvan: Noggis Hindrich Claasson (ogift) och Pehrs Matts Friedrichsson med fru och spädd dotter.

4. BERGSGÅRDEN: gård nr 20 1781. Husbonde är den gamle Oloff Caspersson f. 1711. Oloff bor här med sin fru, den gifte sonen Hans med familj: fyra döttrar och en son, samt den ogifte sonen Johan. 1826 har gården numret 8. Hindrik Hansson är nu husbonde. Han har en fru, en dotter och tre söner. En yngre bror till husbonden, Ulle Hansson, f. 1785, med fru och tre söner är också bosatt här.

Husbondens farbror, Bergs Johan är gift och har två söner. Den ene sonen, Anders, är gift och har en son och en dotter. Den andre sonen, Matts, är fortfarande ogift. På denna gård är så 1826 hela arton personer bosatta.

1858 har gården fortfarande numret 8. Husbonde är Peter Hinriksson, f. 1802 på gården. Peter är gift och har sonen Hinrik f. 1836. Farbrodern Ulle Hansson bor också här med sin fru och en medelålders ogift son. Hans andre son har flyttat till Pehrsgården. Anders Johansson Bergs dog 1853, men kvar bor hans änka och sonen Casper som är änklings och har en dotter samt sonen Anders f. 1841. Matts Johansson tillhör även gårdens talrika invånare tillsammans med sönerna Tomas och Arwe, en dotter samt sin hustru. Till sist bor så husbondens yngre bror Johan Hinriksson f. 1807 på sin fädernegård. Han är gift och har en dotter och sonen Jacob

f. 1840. Gården har alltså hela nitton invånare 1858.

5. BISSAGÅRDEN: gård nr 3 1781. Husbonde och klockare på ön är Hans Matsson Bysja f. 1734. Hans far Matts Claasson Bisa nämns som klockare 1774. På denna gård bor 1781 husbonden med sin fru, tre söner och en dotter. En bror, Bisja Matts med fru och två små döttrar och slutligen brödernas mor, änkan Maria f. 1710. 1826 hade gården nr 4. Den som nu är husbonde är Matts Mattson Bisa f. 1790. Matts har en hustru, en son och två döttrar. Husbondens sväger Mellers Johans Christiansson bor här med fru, son och dotter. Av den förre husbondens söner (den nuvarande husbondens kusiner) finns bara en kvar på gården: Hans Hansson (d. 1831) med fru, två döttrar och en son som dock dog redan 1833. De två andra är bosatta på Anders respektive Berens gårdar. 1858 har gården samma nummer som 1826.

Husbonde är nu Hans Matsson Bisja f. 1818. Han är gift och har en son Tomas f. 1849. Hans gamla mor Maria är fortfarande i livet.

Arwe Johansson, av Mellerssläkten, är gift och har två söner: Andreas f. 1841 och Friedrich f. 1847. På gården bor så även den tidigt avlidne Elias Hanssons änka Louisa med sin son Johan f. 1832.

6. BULLERSGÅRDEN: gård nr 12 1781. Husbonde är Hinrich Bullers f. 1713. Han är troligen son till den Oluff Hannson Buller som nämns som så kallad "sexman" 1728. Gårdens invånare 1781 är förutom husbonden: hustrun Madle, sonen Hans f. 1746 med en familj bestående av frun, en son och tre döttrar.

1826 är gården nummer 3. Husbonde är den inflyttade Kloas Claas Petersson, gift med Bullers Maria Hansdotter. Paret har fyra söner och två döttrar. Den förre husbondens son, Friedrich Hansson f. 1773 (d. 1832) bor också här. Han är gift, men paret har inga barn.

Husbonde på denna gård nr 1858 är den gamle änklings Peter Claasson f. 1795. Här bor även brodern Johan f. 1799 (enligt Russwurm kallad "Sniran").

Även han är änklings och han bor på gården med sina två vuxna, ogifta döttrar. Änkan efter en tredje bror, Hans Claasson, med sina två söner: Isak f. 1842 och Arwe f. 1851 tillhör gårdens invånare.

7. DUHSKAGÅRDEN: gård nr 4 1781. Husbonde och "oppersman" (upp-

bördsman) på ön är Hans Duhs som är gift men barnlös. Brodern Isac är likaledes gift men barnlös. Svågern Tomas, gift med Maria Andersdotter Duhs, har däremot barn: två döttrar och en son. Två fostersöner finns på gården, Johan Mattsson från Pruusgården samt en Johann från Arensburg. År 1826 är gården nr 7 i byn. Förre husbonden, Isak Andersson, dog 1822. Ny husbonde är systersonen Hans Tomasson f. 1773 (d 1833). Här bor husbonden med fru, en dotter, en ogift son samt en gift son med sin hustru. Vidare husbondens bror, Hinrik Tomasson f. 1784 (enligt Russwurm kallad "Prentil") med sin fru, två söner och en dotter. År 1858 hade denna gård nr 7 förhållandevis få män. Husbonde är "oppersmannen" på ön Tomas Hansson f. 1802. Denne är gift och har en dotter. Husbondens mor, den åttiofååriga Magdalena (Malla) är fortfarande i livet. Här finns också husbondens bror, Peter Hansson, med fru och dotter. Så också en ogift kusin, Isak Hinriksson, och dennes syster Catharina, änka efter Bergs Isak, och hennes femåriga dotter. "Oppersman" Thomas Duhskas bomärke 1858 var: **X**

8. JOHANNS- el ELLERBUSCHGÅRDEN: gård nr 11 1781. Husbonde är Johanns-Johan f. 1729. Han är son till kubjasen (fogden) på Runö Johann Mattsson Ellerbusch, som är den som givit sitt namn som parallellnamn åt gården. Gårdens invånare detta år är Johan med fru och tre söner, tre ogifta syskon till Johan: två systrar och en bror. Till sist även drängen Mickels Peter, Mickelsställets siste avkomling. År 1826 är gårdsnumret 22. Husbonde är äldste sonen till den förre, Hinrich Johansson f. 1775. Hinrich är gift och har en son och en dotter. Husbondens styvfar, Rulls Daniel Mattsson, dog 1824. Dennes bror som dött ungefär 1820 efterlämnade änka och en son, Matts Friedrichsson f. 1800 och dessa är bosatta på gården. Husbonden har två bröder, Peter och Johan, som båda är gifta och har varsin dotter. Peter har dessutom två söner. Gård nr 22 1858 bebos av följande personer: husbonden Peter Johansson, numera änklings, sonen Hans f. 1809 med familj — fru och son, sonen Friedrich f. 1820 med fru och ung dotter samt Rullssläktens ättling Matts Friedrichsson, även han är änklings, med sina barn — Johan f. 1839, Helena och Rebecca.

9. HAGGARSGÅRDEN: gård nr 19 1781. Husbonde är Anders (Jacobsson) f. 1741. Han har hustru, son och dot-

ter. Anders bror, Hagars Abraham är också gift och har en son och två döttrar. En tredje bror, Hagars Hellmus bor ogift på gården. Husbonde på gård nr 19 1826 är Hans Abrahamsson f. 1777. Han är gift och paret har två söner samt fyra döttrar. Matts Abrahamsson f. 1787 bor också här med sin fru, två söner och en dotter. Piga på gården är den enda efterlevande av den tidigare husbondens släkt, dottern Dorothea Andersdotter. Gården har samma nummer 1858 som 1826. Invånarna är av gammal Haggarsläkt. Husbonde är Hans Hansson f. 1807. Han är gift och har en dotter. Husbondens bror Arwe Hansson f. 1814 bor på gården med fru och fyra söner. Den gamle Matts Abrahamsson och hans hustru lever kvar här. Hans ena son, Johan Mattsson f. 1814 är gift och har två söner: Gottfried f. 1851 och Mats f. 1857 samt två döttrar. Den andre sonen, Christian Mattsson bor som änking här med en ung dotter, Catharina f. 1844.

10. HOLLINGERSGÅRDEN: gård nr 23 1781. Husbonde är den gamle Claas f. 1717. Han är med största sannolikhet son till den Hollingers Claes som var s.k. sexman år 1728. Claas är gift och han har en son och två döttrar. På gården bor också brodern, Hollingers Peter f. 1721, med fru, en dotter samt två sönder. År 1826 har gården nr 2. Den siste av den gamla Hollingersläkten Isak Claasson dog 1823 utan avkomlingar. Ny husbonde är nu Matts Mattsson f. 1751 (d. 1829) från Steffensgården. Matts är änking, men det är inte uteslutet att hans hustru var född på gården. Sonen Hindrich Mattsson f. 1786 är gift och har tre söner samt två döttrar. En andra son, Peter f. 1793 (enligt Russwurm kallad "Pjällen") är gift, men barnlös. Den tredje sonen, Matts f. 1800, bor ogift på gården.

Gården har nummer två även 1858. Den förre husbonden Hindrich Mattsson dog 1857. Änkan lever kvar. Ny husbonde är sonen Christian f. 1809. Han och hans fru har en son och tre döttrar. Sonen Thomas är född år 1854. Jacob Hindrichsson f. 1825, en bror till husbonden, bor här med fru, son och dotter. Farbrodern Hollingers Peter och hans Magdalena lever fortfarande barnlösa kvar här. Den andra farbrodern, Hollingers Matts, dog 1856. Kvar finns hans änka och två söner: Isak f. 1835 och Peter f. 1840.

11. ISAKSGÅRDEN: gård nr 7 1781. Husbonde är Isaks Jacob f. 1734. Hans

far var troligen den Isak Jakobsson som nämns som husbonde på gården år 1767. Jacob är gift och paret har tre söner och två döttrar.

År 1826 är gården nr 16. Husbonde är Hindrich Jacobsson f. 1766. Han är gift och har fem söner. Sonen Jacob f. 1792 har fru, en son och en dotter. Andre sonen, Hans f. 1797 är också gift och har en dotter. De övriga sönerna är ogifta. Husbondens äldre bror, Elias Jacobsson, avled före 1826. Änkan och sonen Thomas f. 1787 bor kvar på gården. Thomas är gift och har en son och en dotter. Gård nr 16 har 1858 hela tjugotvå invånare.

Husbonde på Isaks gård är nu Thomas Eliasson. Thomas och hans fru har en gift son som heter Hindrich f. 1818. Hindrich och hans fru har sönerna Thomas f. 1849 och Gottfried f. 1853. Vidare bor på gården också Friedrich Jacobsson f. 1825* med fru och sönerna Jacob f. 1853 och Hans f. 1855. Casper Jacobsson f. 1833 friköptes från militärtjänsten år 1852. Husbondens kusiner: Hans Hindrichsson, f. 1796, med en ogift son, Peter f. 1828, Isak Hindrichsson med fru och en gift son, Elias f. 1832 samt Johan Hindrichsson, f. 1801, med sin fru, två döttrar samt ene sonen, Christian f. 1832, tillhör gårdens talrika invånare. Johan Hindrichssons äldste son, Arwe f. 1830, har gift sig till Kokas gård. Isaksgråden är Runös folkrikaste gård år 1858.

* Församlingsrättsbisittaren Friedrich Isaacs bomärke 1858:

12. JOHNSGÅRDEN: gård nr 18 1781. Husbonden Johns Johann är född 1729. Han är gift med Catharina och de har två döttrar. Den ena av döttrarna är gift och bor med sin man Johann Jacobsson (f. 1746). De har två små söner. Här bor också änkan Johns Brita, som troligen är husbondens mor.

Gården har nr 18 också år 1826. Johan Jacobsson dog 1816. Änkan Maria Johansdotter lever. Sonen Elias f. 1779 är nu husbonde. Han är gift och har en son och fyra döttrar. Dräng på gården är Christian Fredriksson f. 1776 från Skallus gård. Han bor här med fru och tre söner. Äldste sonen, Jacob f. 1798 är själv gift och har två små döttrar. Även 1858 har denna gård nr 18. Elias Johansson dog 1857. Ny husbonde är sonen Johan f. 1822. Johan är gift och paret har en ung son, Elias f. 1853. Skallus Christian är död, men hans tre söner bor kvar på gården. Jacob Christiansson har fru, en ogift dotter samt en gift son. Sonen Peter (f. 1831) och hans fru har två små döttrar. Friedrich

Christiansson (f. 1800) är också gift och har en dotter samt sonen Christian, f. 1837. Även den tredje sonen, Isak Christiansson (f. 1812) är gift. Han och hans fru samt deras söner, Hans f. 1841 och Hindrich f. 1850, tillhör gårdens relativt talrika invånare.

13. KOHRSGÅRDEN: gård nr 9 1781. Gården har sitt ursprung i den under 1700-talet delade Hiasgården. Den andra hälften blev Pehrs gård. Husbonde 1781 är Kohrs Hans som är född 1744. Hans familj består av man, hustru, två söner och två döttrar. Gården är en av de allra folkfattigaste under den här upptagna tidsperioden. År 1826 är gårdsnumret 23. Husbonde är församlingsrättsordföranden Kohrs Hans (Hindrichsson) f. 1788 (d. 1829). Han har signerat 1826 års folkräkning med sitt bomärke: . Han är med högsta sannolikhet sonson till husbonden 1781. Hans är gift och har en dotter samt två söner. På gården bor även Hans gamle farbrors änka. En ung man, Hans Arwesson f. 1799, har flyttat från gården och upptagits som styvson på Pruhsgården.

Gård nr 23 1858 har som husbonde Arwe Hansson (f. 1815). Han är son till den förre husbonden. Han är gift och har en ung dotter. Hans bror Matthias (f. 1822) är likaså gift och har en dotter. Brödernas mor är fortfarande i livet. Till gårdens invånare hör också änkan efter drängen Cloas Clement Johansson. Denne Kohrs eller Cloas Clement skall ha varit en av dem som ledde renoveringen av den gamla kyrkan som ägde rum ungefär 1850.

14. KLOASGÅRDEN: gård nr 2 1781. Husbonde är Claas Peter (Andersson) f. 1720. Han är gift och har två ogifta söner, Claas f. 1757 och Johann f. 1763. Husbonden har också en styvson, Friedrich f. 1750. Denne är gift och har två små döttrar. På gården vistas även en föräldralös fosterflicka från Prusgården.

Denna gård har nr 26 1826. Husbonde är nu Pass Isak Hansson f. 1792. Han är gift och paret har två styvdöttrar. Hans svärfar, den förre husbonden, Johan Petersson dog år 1826. Kloas Johans änka bor kvar med fyra söner. Den äldste av dessa Clement (f. 1798) är gift och de övriga ogifta. Kloas Johans styvbrors sonson Johan Hansson (f. 1817) bor föräldralös på gården sedan hans far Hans Friedrichsson dött 1820. Denna gård, nr 26, är delad år 1858. På ena halvan bor husbonden Johan Hansson med sin fru, två döttrar och sonen Hans (f. 1857). Johans styv-

Bergs (Berks)-gården i norra änden av byn.

Foto Herbert Sundin 1938

far Pass Isak bor här med sin fru, sin svärdotter som var änka samt dennas dotter. Drängen Haggars Peter Arwesson (f. 1839) tillhör också detta matlag.

På den andra gårdshalvan bor husbonden Claas Johansson (f. 1802). Han är andra son till den tidigare nämnde Kloas Johan. Claas är gift och har en son som heter Clement (f. 1837). På denna gårdshalva bor också brodern Hindrich Johansson med sin fru och dotter.

15. KOKASGÅRDEN: gård nr 13 1781. Husbonde är Kokas Bertel f. 1727, gift men barnlös. På gården finns också brodern Hans, f. 1737. Denne är gift och har två söner och två döttrar.

Åren 1826 och 1858 har gården nr 14 i förteckningen. Husbonde är Bertel Hansson (f. 1769, d. 1833). Han är änklings och har tre döttrar. En av dem är gift. Maken är Bergs Hans Hinriksson (f. 1798). Paret har en son.

Husbondens bror, Hans Hansson (f. 1778), är gift och har en stor familj bestående av två söner och tre döttrar. Här bor även brödernas ogifta syster. Kokas Hans Hansson var sedan husbonde efter broderns död till sin egen död 1857. Därefter var Bergs Hans husbonde, men han avled dock redan 1855. Husbonde år 1858 är den unge Jacob Hansson (f. 1828). Han är gift, men paret har ännu inga barn. Modern Maria Bertelsdotter, dotter till Kokas Bertel, lever kvar på gården. Här bor så också två svärsöner till Kokas Hans med sina familjer. Den ene, Berens Johan Isaksson dog visserligen redan 1851. Hans båda barn Isak f. 1844 och dottern Magdalena bor nu föräldralösa kvar. Den andre, Isaks Arwe Johansson (f.

1830), bor här med sin fru och en ung dotter. Jacob Kokas signerade folkräkningen 1858 eftersom han var bisittare i församlingsrätten med gårdens bömärke:

16. LORENSGÅRDEN: gård nr 10 1781. Husbonden heter Lorens Anders (f. 1719). Han skall vara son till Lorensgårdens grundare Lorentz Ellerbusch. Anders är gift med Maria (f. 1746). Det bör vara hans andra äktenskap. Barnen Peter, Rebecca och Elisabeth är födda i ett första äktenskap. I detta andra äktenskap är sonen Johan född. Det finns en dräng på gården som heter Friedrich (f. 1758).

Åren 1826 och 1858 har denna gård nr 11. Husbonde 1826 är Peter Andersson (f. 1763), här kallad Lorensen. Han är gift och har tre söner samt två döttrar. Brodern Johan (f. 1779) är också gift. Han och hans fru har två döttrar. Åren 1858 är Thomas Petersson (f. 1805) husbonde. Den tidigare husbonden, Isak Petersson, dog år 1853 och dennes ende son, Peter, dog sedan 1855. Kvar av denna familj finns bara Isaks änka.

Thomas äldste son, Hindrich f. 1832, är relativt nygift men ännu barnlös. Sonen Johan (f. 1838) bor ogift hemma. Mats Petersson med hustru och dottern Maria (f. 1853) tillhör också Lorensgårdens innebyggare. Husbondens farbror Johan (kallad Lorensen) hade dött år 1851.

17. MASSGÅRDEN: gård nr 21 1781. Husbonde är Masj Peter (f. 1734). Han är gift och har sonen Hans som är född 1773. Brodern Masj Mats (f. 1739) har fru, en dotter och söner Elias och

Matthias. Änkan Brita (f. 1715) bor också här. Troligen är hon mor till de båda bröderna. Gårdsnumret är 12 både 1826 och 1858. År 1826 heter husbonden Peter Eliasson (f. 1794). Hans far och farfar är då redan döda. Peter och hans hustru har två söner. Brodern Johan Eliasson är gift, men barnlös. En tredje bror, Jacob, dog år 1824. Han efterlämnade dock hustru och sonen Hans. Hans Petersson, farbror till den nuvarande husbonden, dog 1829. Hans fru, sonen Mats (f. 1809) samt fyra döttrar tillhör alla gårdens invånare. År 1858 är Massgården delad. På den ena halvan heter husbonden fortfarande Peter Eliasson. Hans äldste son som heter Arwe (f. 1818) är gift och far till två barn: Johan (f. 1844) och Helena (f. 1853). Andre sonen, Elias (f. 1821), är gift och har en son: Peter (f. 1852). På den andra halvan heter husbonden Arwe (Jöransson) Meller. Han är född 1801. Arwe är gift. Sonen Christian (f. 1824) är också gift, men paret är ännu barnlöst. Sonen Hindrich (f. 1843) friköptes från rekryttjänstgöringen år 1856 och bor hemma.

18. MICKUSGÅRDEN: gård nr 24 1781. Husbonde år 1781 är Mickus Peter (f. 1744). Han har hustru och tre döttrar. Här bor också Peters sväger Daniel (f. 1731) med familj. Daniel är gift och har tre söner och en dotter. Peters mor, Catharina, och en ogift syster bor likaledes på gården. Det gör också en änka, Mickus Madle med sin son Jacob. Åren 1826 och 1858 har gården nr 20. Det finns inga spår 1826 av den tidigare skaran av invånare på denna gård. Ny husbonde är Jacob Jacobsson från Adams lömsanställe. Han har en stor familj: hustru, två söner samt tre döttrar. Brodern Johan Jacobssons änka bor här med sin son. Elias Johansson (f. 1791) är gift och har en son, till gårdens invånare hör också drängen Johan Jöransson Mellers.

År 1858 är Mickusgården delad. På den ena halvan är den förre husbondens äldste son ny husbonde. Han heter Johan Jacobsson (f. 1800), är gift och har en son som heter Christian (f. 1839). Han har också en fosterson som heter Bergs Arwe Hinriksson (f. 1812). Denne är gift och har en ung dotter. På den andra halvan bor Johan Mellers (f. 1807) med sin familj bestående av fru Helena samt sönerna Hans (f. 1836) och Elias (f. 1840). Johans bror Isak har också flyttat över från det nedlagda Mellersstället. Isak och hans fru Elisabeth har inga barn. Församlingsföreståndaren Mickus Johans bomärke 1858 var:

Runöbor ombord på en "jala", troligen i Riga hamn. Omkring 1912.

19. MOGSGÅRDEN: gård nr 25 1781. Ekman omnämner en Mogs Johans Lisa som prästen Lindemann omtalar år 1767. Johan kan möjligen vara far till Mohgs Hans som husbonde 1781. Hans är född 1715. Han har en gift son. Sonen Elias (f. 1736) är gift och har två söner och två döttrar. På gården bor även en Mohgs Casper (f. 1709) med aldrig hustru. År 1826 och 1858 har gården numret 5.

Husbonde 1826 är Johan Eliasson (f. 1764). Han har hustru och två söner. Den ene av dessa, Elias (f. 1795) är själv gift och har en ung son. Sonen Casper är ogift. Husbonden dog år 1834. Hans bror Hans (f. 1774) omtalas 1826 som kyrkoföreståndare. Han har signerat folkräkningshandlingar med sitt bömärke.

Hans Eliasson är gift och har en dotter och tre söner. Sonen Thomas (f. 1796) har egen familj bestående av hustru och en ung son. Sönerna Johan och Isak är ogifta. Isak nämns som rekryt 1834 och troligen blev han då friköpt från denna tjänstgöring på tio till tjugofem år. Redan 1842 hade Elias Johansson och Thomas Hansson var sitt hushåll. Så är också fallet 1858. Elias Mogs dog dock 1857, hans änka lever kvar. Äldste sonen, Arwe, dog redan 1855 och efterlämnade då hustru och en ung dotter. Andre sonen, Christian (f. 1827) är gift och har en son, Mats, som är född 1855. Casper Johansson Mogs med fru tillhör också detta hushåll. Thomas Hansson Mogs är alltså fortfarande husbonde på den andra gårdshalvan år 1858. Han har två ogifta söner: Hans-Abraham (f. 1823) och Peter (f. 1835). Peter friköptes från rekryttjänsten 1856.

Johan Hansson Mogs dog 1851. Hans änka och sonen Hindrich (f. 1831) bor kvar. Isak Mogs dog 1857 efterlämnande en barnlös änka.

20. NOGGISGÅRDEN: gård nr 5 1781. Prästens piga Catharina Gustafsdotter från Sverige gifte sig 1727 med Peter Ewartsson från denna gård. Efter detta avdelades Prusgård från detta hemman. Husbonde 1781 är detta nämnda pars son, Noggis Clas (f. 1738). Han är gift och har sönerna Hans och Samuel. De två döttrarna heter Catharina (förstås) och Gerdruth. År 1826 och 1858 har gården nummer 6. Husbonde 1826 är Samuel Claasson (f. 1773). Han och hans fru har tre döttrar och sönerna Peter, Hans, Claas och Friedrich. Peter är gift och har en son och en dotter. Husbonde 1858 är denne Peter Samuelsson (f. 1799). Peter är änklings. Sonen Johan (f. 1821) är gift med Maria och de har dottern Christina och sonen Johan (f. 1855). Sonen Peter (Petersson f. 1839) bor också hemma. Husbondens bror, som heter Hans Samuelsson (f. 1801) är gift och har en son (Thomas f. 1841) och en dotter. Claas Noggis dog ogift år 1857. Friedrich Noggis och hans hustru Helena bor barnlösa på Noggisgården.

21. PASSGÅRDEN: gård nr 15 1781. År 1767 dog Pas Hans som var född 1713. Hans änka Aina (f. 1720) förestod tydligen gården efter makens död, vilket hon fortfarande gör 1781. Hennes son Jacob hade dött före 1781, men svärdottern Stina (Jacobs andra fru) bor på gården med sina tre söner: Hans (f. 1766), Arwe (f. 1755) och Matthias

(f. 1780). Den äldste av dessa söner måste vara Jacobs i ett tidigare äkten-skap. Änkan Ainas dotter Madle och hennes make Hindrich med en familj vidare bestående av tre döttrar bebor också gården. År 1826 och år 1858 är gårdsnumret 13. Husbonde 1826 är Hans Jacobsson. Han är änklings. Sonen Peter (f. 1795) och dottern Christina bor hemma. Sonen Isak har flyttat som husbonde, till Kloas gård. Hans Jacobsson dog 1833. Husbondens bror Arwe har hustru och tre döttrar samt sönerna Fredrik och Jacob. Den tredje brodern, Mats Jacobsson, har flyttat till Ullis gård som dräng. Hindrich Hindrichsson (f. 1781) och hans hustru samt barnen Johan, Bertel (Perta), Arwe, Dorothea och Maria. Johan dog dock redan 1833. Elias Hinriksson nämns som rekryt 1813.

År 1858 är gården delad. På ena halvan är Peter Hansson husbonde. Han är gift och har barnen Isak (f. 1829) och Christina. Kusinen Friedrich Arwesson bor ogift här och hans bror Jacob med fru likaså. En tjugottaårig Simon Pass, troligen bror till Friedrich och Jacob, bor också på denna gårdshalva. Husbonde på den andra halvan är Perta Hindrichsson Pasj (f. 1811). Han är änklings och har två tonåriga döttrar. Pertas sväger Berens Elias Isaksson (f. 1824) bor med fru, och barnen Dorothea och Friedrich (f. 1852) delar hushåll med honom.

22. PEHRSGÅRDEN: gård nr 8 1781. Gården uppstod på 1600-talet när den gamla Hiasgården delades. Den andra halvan är ju Kohrs. Namnet Hias användes dock ganska länge som parallellnamn på gården. Namnet Pehrs tycks gården ha fått av en Per som var husbonde i mitten av 1700-talet. 1767 heter husbonden Hans Peersson. Samme Hans (f. 1715) är fortfarande husbonde 1781. Han är gift och har ganska unga barn: Hans (f. 1757) och Stina (f. 1761). Här bor också Pehrs Peter (f. 1711) och en änka, Anna (f. 1713), vilkas släktskap med husbonden är oklar.

År 1826 och år 1858 har gården nr 27. En Hias Fredriks Peter Fredriksson f. 1787 rymde cirka 1815 från gården till Fårö (Gotland). Husbonde 1826 är den unge Fredrik Hansson (f. 1791)*. Fredriks far dog 1824, men hans mor lever kvar. Fredrik är gift och har sonen Johan och dottern Christina. Hans

* Församlingsrättsskrivaren Pehrs Fredriks bomärke 1826 var: JA

Hansson (f. 1795) som är bror till Fredrik bor här med sin fru och en ettårig dotter.

År 1858 heter husbonden Johan Fredriksson. Han är gift och har två små döttrar. Hans mor, syster och brodern Gottfried (f. 1835) bor på gården. Brodern Peter dog 1857. Brodern Mats har flyttat till Berens gård. Farbrodern Hans änka bor också här. Det gör också Bergs Hans Ulleson (f. 1825) med fru och sonen Isak (f. 1852).

23. PRUUSGÅRDEN: även kallad Smensgård. Gård nr 6 1781. Pruu-gården består av ena halvan som brutis lös ur Noggisgård. Gården skall ha uppstått vid mitten av 1700-talet. Husbonde 1781 är Pruu Andrus som är född 1712. Namnformen låter faktiskt estnisk, så kanske det ligger något bakom traditionen att gården skall ha grundats av en smed från Ösel. Andrus är gift, men paret har inga barn. Änkan Anna (f. 1718), möjligen syster till Andrus, bor på gården med sina söner Arwe och Thomas. Hon är änka efter en Pruu Anders. Tre föräldralösa flickor tillhör gårdens husfolk. Möjligen är de syskon till den Dorthia som är fosterbarn på Kloas gård och den Johann Mattsson som är fosterbarn på Duhskas gård. År 1826 likaväl som år 1858 har gården nr 15. Husbonde är Arwe Andersson (f. 1758). Han är gift och har en son. Sonen Arwe (f. 1795) har fru och en liten dotter. Husbondepåret har också en styvson från Kohrgården som heter Hans Arwesson (f. 1799). Husbondens bror Thomas (f. 1764, d. 1831) och dennes hustru Elisabeth bor med sin son och hans familj här. Sonen Anders (f. 1793) är gift och har två döttrar.

År 1858 har husbonden Arwe Arwesson just dött. Han var enligt Russwurm smed och kallades "Tubalkain". Hans änka lever fortfarande. Sonen Friedrich (f. 1828) är gift med Maria och de har en ung dotter som heter Elisabeth. Husbondens styvbror Hans bor på gården med fru och söner Johan (f. 1839) och Hindrich (f. 1844). Anders Thomasson dog cirka 1850, men kvar bor änkan Dorothea och sonen Thomas (f. 1833).

24. SKALLUSGÅRDEN: gård nr 17 1781. Husbonde 1781 likaväl som 1767 är Skallus Ewert (f. 1717). Han är än-kling och har två söner. Äldste sonen, Arwe (f. 1739), är gift och har tre döttrar och en son (Johan f. 1767). Andre sonen, som heter Friedrich (f. 1748), är en kyrklig förtroendeman, s.k. sexman 1778. Han är gift med Truth och har

söner Friedrich, Christian och Olof. 1826 och 1858 har denna gård nr 17. Den förre husbonden Friedrich Ewertsson dog före 1820. Hans änka lever, liksom söner Fredrik och Ulle. Fredrik Friedrichsson är gift och har två söner (Hindrik och Gottfrid). Den äldste av dessa är själv gift och har en ettårig dotter. Ulle Friedrichsson bor här med sin fru, två döttrar och sonen Christian (f. 1822). Gården är nog delad i två hushåll, för redan 1812 skall husbondens kusin Johan Arwesson ha haft ett eget bomärke. År 1826 bor änkligen Johan med söner på den troligen delade hemgården. Sonen Arwe (f. 1797) är gift och har en ung dotter. Av tvillingarna Isak och Mats (födda 1806) är det bara Mats som är gift ännu.

År 1858 är Hindrich Fredriksson (f. 1801) husbonde på ena gårdshalvan. Han är gift och har en ogift son som heter Friedrich (f. 1831). Gottfried Fredriksson är också gift och har en son som heter Jacob-Gottfried (f. 1843)*.

Ulle Friedrichsson, farbror till husbonden, dennes hustru Helena och sonen Christian med en familj bestående av hustru och sonen Arwe (f. 1853) tillhör även de detta hushåll. Husbonden för det andra hushållet i gården, Arwe Johansson, dog år 1852. Hans änka lever kvar, men ny husbonde här är brodern Isak. Isak och hans hustru har inga barn. Mats Johansson har dött före 1850. Änkan Christina bor med sina söner Johan (f. 1827) och Peter (f. 1832) här. Johan är gift med Christina och har två döttrar som heter Catharina och Louisa.

* Församlingsråtsordföranden Gottfrid Skallus bomärke 1858:

25. STEFFENS GÅRDEN: gård nr 27 1781. Husbonden detta år heter Steffens Matz (f. 1707). Han är nog identisk med den Matz Clementsson som var husbonde 1767. Matz är gift 1781 och har två söner. Arwe Matzosons (f. 1744) är gift och har en familj som består av frun Martha och söner Hans och Clement. Det är troligen den sistnämnde som under namnet Clemens Stephans (f. 1789, eg. 1779) anlände till Havdhem på Gotland, som rymling undan militärtjänsten, år 1815. Matz Matzson (f. 1751) är gift och har en son, Johan, som är född 1780. Änkan Lena (sannolikt husbondens svägerska) och hennes son Peter Caspersson (f. 1759) tillhör också gårdens invånare 1781. Åren 1826 och 1858 har gården nummer 21.

Husbonde 1826 är Hans Arwesson (f. 1776). Han är än-kling. Han har fyra

barn: Mats (f. 1809), Dorothea, Martha samt Elisabeth. Matz Matzon har flyttat som husbonde till Hollingersgården med sin familj. Peter Caspersson (d. 1833) bor kvar på gården med sin fru och söner med familjer. Isak Petersson (f. 1792) dog redan 1831. Han och hustrun Helena har en ung son — Peter (f. 1826). Arwe Petersson (f. 1795) är gift och har en liten dotter. Den tredje sonen, Casper Petersson, som är ogift och friköptes från rekryttjänsten år 1832.

Husbonde på Steffensgården år 1858 är Mats Hansson. Han är gift med Dorothea som är tio år äldre än han. Deras son Hans (f. 1833) har en hustru som heter Magdalena och sonen Mats (f. 1856). Isak Steffens änka Helena lever än. Hennes son Peter är gift och har en ung dotter. Arwe Petersson och hans hustru har en son som heter Johan (f. 1835). Dessa tre och Casper Petersson med fru och två unga döttrar bor också på sin hemgård.

26. ULASGÅRDEN: gård nr 26 1781. Det finns en Ollas Hans omnämnd år 1761. År 1767 är hans son Peter Hansson ny husbonde. Nu, år 1781, är samme Peter fortfarande husbonde. Peter är född år 1737. Han är gift med Beatha och de har barnen Isaac (f. 1765), Walbor och Hans (f. 1773). På gården lever änkan Beatha (f. 1715), möjligen husbondens mor, samt en piga vid namn Sara. År 1826 och 1858 har gården numret 9. Husbonde 1826 är Isaak Petersson (han dog 1834). Hans äldste son (Peter f. ca 1790) dog år 1818. Sonhustrun och hennes söner Matz (f. 1813) samt Isaak (f. 1815) bor hos svärfadern. Ny husbonde 1834 blev Anders Isaksson (f. 1797) som är gift och har en dotter och en son (Johan, f. 1819). Här bor också änkligen Hans Petersson (d. 1830) med sina barn Thomas (f. 1797) och Christina.

Ulas Adners Isaksson dog år 1855. Hans änka Elisabeth lever och ny husbonde är sonen Johan. Johan är gift och har två söner: Hans (f. 1845) och Anders (f. 1851). Brodern Peter Andersson (f. 1828) är gift och har två döttrar och en son (Thomas f. 1857). Thomas Hansson Ulas (enligt Russwurm kallad "Klonken") är ensamstående och bor på sin hemgård.

27. ULLISGÅRDEN: gård nr 14 1781. Änkan Ullis Walbor innehar gården 1781. Hon är änka efter en Thomas Olofsson. Dennes far Mågs Olof Thomasson skall ha varit den som grundade denna gård. Gården är utbruten ur Kokas gård. Utbrytningen skall ha skett på 1760- eller 1770-talet efter ett gräl mel-

Rein Marandi

William Tomingas redivivus

lan fadern och äldste sonen på Kokasgården. 1781 bor alltså änkan Walbor (f. 1722) på Ullisgården. Hon har två barn: Johann (f. 1758) och dottern Sara.

Gårdsnumret är 25 år 1826 och 1858. Husbonde 1826 är en Benna Hansson (f. 1887). Benna som tillika är "församlingsföreståndare", har innhaft gården åtminstone sedan den förra själarevisionen ägde rum, år 1816. Hans släktskap med tidigare innehavare av gården går inte i nuläget att säkerställa. Benna är gift och har två söner som heter Matz (f. 1817) och Gottfried (f. 1825).

Brodern Johann Hansson dog år 1819. Kvar står änkan Catharina med barnen Ullrich (f. 1811), Isaak (f. 1813), Dorothea samt Helena. Drängen Pass Mats Jacobsson tillhör gårdsfolket. Husbonden 1858 heter Matz Bennesson. Matz är gift med Christina och har barnen Magdalena och Thomas (f. 1853). Matz mor Maria, som är född 1788, är ännu i livet. Hennes andre son, Gottfried, dog 1851.

Änkan efter Ullis Johan bor likaså kvar på gården med sina söner. Klockaren Ullrich Johansson är gift men barnlös. (Det skall ha varit detta par som upptog Johan Österman från Rickul som fosterson år 1860.) Isaak Johansson bor som änklings här med sin dotter Louisa (f. 1849). Nämnas om denna gård kan också att husbonden Benna Hansson signerade folkräkningshandlingens med sin gårds bomärke:

Till sist vill jag även lämna några uppgifter om den inflyttade släkten Österman. Maria och hennes bröder Adam och Johan Österman kom inflyttade till Runö i slutet av 1850-talet/början av 1860-talet. Maria, född 1835, gifte sig i Skallusgården och bröderna kom som presumtiva mågar till ön. Syskonen kom att stanna och ge upphov till en stor och utbredd släkt. Johan Österman var född 1837 på Esmas gård i Spithams by — tillhörig Rickholtz gods i Nuckö socken. Brodern Adam måste vara född i början av 1840-talet, eftersom han inte finns med i den "Noarootsi personaalraamat" som fördes löpande till slutet av 1830-talet som jag skrev av i Estland. Bröderna var tredje respektive fjärde sonen till Johan Mattsson Österman (f. 1801) och hans hustru Mari Johansdotter (f. 1803).

Johan Mattsson hade flyttat in på Esmasgården som måg år 1823. Han var född på Mattsas gård i Bergsby där hans föräldrar Matts Hansson (f. 1769) och Thio Simonsdotter (f. 1764) var husbondepar. Johan Mattssons farfar Hans Siffersson (f. 1742) dog cirka 1830. Om Mari Johansdotters föräldrar

Eftersom Republiken Estlands första, 1920 års, grundlag koncentrerade all makt till parlamentet, råkade statslivet i stora svårigheter, och behovet av en författningsreform blev alltmer uppenbart. Detta utnyttjades då av en fascistisk folkrörelse som 1933 lyckades genomdriva sitt förslag till en diktaturgrundlag. Rörelsens planer på en väpnad statskupp ointetgjordes dock i mars 1934 av statsäldsten Konstantin Päts, som även 1937, efter några års auktoritär styrelse som en nödvändig övergångsperiod, gav Estland en ändamålsenlig konstitution och restaurerade demokratin i det faktiska statslivet.

Så brukar en förmodligen dominerande estnisk folklig uppfattning — "folklor", säger sociologerna — föreställa sig huvudlinjerna i den självständiga republikens politiska historia. Föreställningen får även stöd i populärhistoriska böcker som t ex Eduard Laamans "Konstantin Päts — Poliitika- ja riigimees" (1940, 1949) eller Märt Rauds "Kaks suurt — Jaan Tõnisson, Konstantin Päts ja nende ajastu" (1953). Beträffande utvecklingen fram till 1934 års vändpunkt delas "Folklorens" och dessa böckers syn i huvudsak också av William Tomingas "Vaikiv ajastu Eestis" (1961) som emellertid med kraft hävdar en avvikande uppfattning om denna sk "tysta period" i Estland (1934-1940).

Om samma period handlar även en färsk vetenskaplig avhandling — den ovanligt flitige och produktive estlands-svenske historikern, fil.dr och hedersdoktorn vid Lunds universitets teologiska fakultet **Alvin Isbergs** bok "Med demokratin som insats — Politiskt-konstitutionellt maktspel i 1930-talets

framgår det att fadern Johan dött redan före 1824, medan modern Anno Christiansson (f. 1781) förestod Esmasgården till dess att Johan Mattsson tog över.

KÄLLHÄNVISNING:

(utöver den gängse Runölitteraturen)

— Liivimaa revisjonilehete kollektsoon, Ruhnu khk 1781—1858. RAKA fond 1865, nr 4, s. -ü. nr 354. Avskrift av författaren i mars 1987.

— Noarootsi personaalraamat 1750—1860. RAKA f. 3169, nr 1, s. -ü. nr 6. Avskrift mars 1987.

— Originalmanuskriptet till Russwurms Eibofolke, förvarat i ULMA—Uppsala.

Estland" (Uppsala 1988 — Studia baltica stockholmiensia. 4 - 184 sid.). Boken är ett pionjärbete — helt riktigt påpekar författaren att tidigare utkomna studier är i huvudsak av statsrättslig karaktär och berör mest perioden före 1934. Själv vill han klarlägga "hur det auktoritära systemet i realiteten var uppbyggt" under följande år, vilka konsekvenser det fick för medborgarna och vilket det egentliga syftet var med "Päts' statskupp" i mars 1934. I stor utsträckning löper dock Isbergs framställning parallellt med Tomingas' utomordentligt polemiska (delvis memoarbok och ansluter sig även till dess ståndpunkter — visserligen inte helt i inställningen till "vapsisterna" (en bra neologism!) men väl till Päts, som en maktmänniska och inte någon räddare av folkstyrelse för Estland.

Den helt negativa synen på statsäldsten-presidenten kulminerar hos Isberg, liksom hos Tomingas, i berättelsen om det sovjetiska maktövertagandet i Estland sommaren 1940 samt om "Päts' avgång och deportation"; detta sista kapitel är i varje fall svärförenligt med bokens titel och tema. Namnet Päts förekommer så ofta i "Med demokratin som insats" att det, som i biografiska verk, inte har kunnat tas med i personregistret; till Tomingas' bok hänvisas i nära femtiotalet noter.

"Auktoritär nationalstat" är Isbergs träffande beteckning för epoken 1934-1940 i Estland. Men Päts talade inte om "styd demokrati" (s 106); begreppet myntades av Eenpalu, så sent som i oktober 1938.

"Det estländska samhällsskicket under 1930-talets senare del liknar . . . dem som förekom i Östeuropa vid denna tid. Utan tvekan tillhör det dock de mest liberala av jämförbara statskicket . . ." (s 138). Påståendet förblir, trots vissa summariska jämförelser mellan Estland och några andra länder, obevisat. Det strider också mot föregående sidors bild av en extremt odemokratisk regim i Estland ("varje form av . . . politisk opposition var förbjuden" enligt lag — s. 110). Men även i flera andra sammanhang blir korrektiv eller kompletteringar nödvändiga till sakuppgifter och slutsatser i Isbergs bok.

"Felet" hos Estlands första grundlag — som inte var "en blandning av de parlamentariska och dualistiska systemen" (ss. 7, 11) — var riksförsamlingens

proportionalistiska valsätt; detta ledde till en betydande partisplittring i "riigikogu" och till den härav betingade koalitionsparlamentarismens relativt svaga regeringar. En teoretiskt tänkbar reform var då övergången till ett rent dualistiskt maktodelnings- och "balans"-system för parlament och exekutiv. Ett steg i denna riktning tog även alla estniska reformförslag som införde en "styrande" president i grundlagen; samtidigt bibehölls dock statsrådet och dess politiska ansvarighet inför riksdagen. Ett sådant parlamentariskt-dualistiskt blandsystem hade följande motsvarighet i flera andra länder — i Tyskland och Finland (1919 års grundlagar), i Österrike (1929) och Polen (1935). Och det kännetecknar även Estlands två sista, 1933 och 1937 års författningar.

Huruvida någondera av dem var i sin helhet mera "auktoritär" än den andra, det kan knappast fastslås (ss 8, 152). Båda hade ändå som sitt mål en bättre fungerande estnisk demokrati; grundtanken var att folket skulle få två företrädare, parlamentet och presidenten, i rikets styrelse. Den (1933 obehörig, 1937 i princip) av folket valda presidenten var inte någon diktator; de allra flesta av hans beslut krävde kontrasingering (medunderskrift) av en inför parlamentet ansvarig (stats)minister. Detta gällde också, vilket ofta förbises, för hans veto- och dekretbeslut; och inte heller 1933 erhöll han, trots en del juristers motsatta uttolkning, en "absolut" vetorätt (ss. 32 ff., 100 ff.). Till "vapsist"-författningens särdrag hörde dock, förutom 1920 års paragrafer oförändrade om "kodanike põhiõigused" samt om folkomröstning och folkinitiativ, även bestämmelsen (i §61) att presidentens beslut om riksdagens upplösning för nyval samt rörande sessionernas längd inte krävde kontrasingering. Detta har följande motsvarighet i Polens konstitution (1935), som emellertid — via Päts förslag till nationalförsamlingen — skulle komma att i vissa andra avseenden påverka presidentmaktens utformning i 1937 års estniska grundlag.

Redan 27.11.1933 hade Päts vid ett möte i Dorpat/Tartu de facto utsetts till sitt partis presidentkandidat (s. 43 f.); ännu 12.03.1934 hade han inte fått tillräckligt många medborgares namnteckningar på sina listor för att bli valbar. Samtidigt var Larkas utsikter att vinna valet ingalunda säkra (ss. 47, 51); mot detta talar hans underskrifters geografiska spridning samt "vapsisternas" desperata valkamp. Men hela valrörelsen hade inte kommit till stånd utan Päts partis tydliga avgörande stöd till

frihetskrigarledarnas grundlagsförslag som införde presidentämbetet. Och det var inte främst denna nya grundlag utan de äldre "kommunistlagarna" — "Riigikorra kaitse seadus" (1925) och "Kaitseesisukorra seadus" (1930) — som möjliggjorde 1934 års statsomväxling i Estland (ss. 8, 49).

Dess orsaker skall inte heller sökas endast i Päts och general Laidoners personliga maktsträvanden. Uppenbart var de även oroade över den sociala oro och politiska instabilitet som "vapsisternas" tygellösa valkamp hade framkallat i riket (s. 47) och troligen siktade de också redan nu på dessa stora reformer som sedan kom — delvis lyckosamt, ehuru även tack vare världsdepressionens tillbakagång — att radikalt omvandla det estniska samhället. Likaså förklaras Päts grundlagsreform 1937 inte enbart av hans envisa strävan att bli vald till sitt lands förste president; uppenbart hyste han även, liksom de flesta av sin tids estniska juristpolitiker, en överdrivet stark tro till statsrättens möjligheter att forma det faktiska statslivet — och en önskan att äntligen ge sitt land ett stabilt politiskt balanssystem.

Men riktigt är givetvis att Päts inte återupprättade demokratin i Estland — tvärtom gav han i april 1938 sin underskrift till några uppenbart av Eenpalu föreslagna dekretlagar vilka starkt inskränkte de medborgerliga fri- och rättigheterna. Varför han gjorde detta, det saknar alltså ett övertygande förklaring.

★ ★ ★

Åtskilliga av dessa korrektiv och kompletteringar har även tillämpning på Tomingas "Vaikiv ajastu Eestis", denna starkt odebatterade bok som emellertid inte heller nu av Isberg underkastas en vetenskaplig granskning (visserligen bifogas ofta "enligt honom"- eller "skall ha"-reservationer till dess uppgifter). Men inte sällan störs man även av brister — obehöriga påståenden, missvisande formuleringar eller rena sakfel — i Isbergs bok vilka inte kan skyllas på Tomingas. Frihetskriget vanns av "det borgerliga Estlands" trupper (s. 16). "Politisk erfarenhet saknades och . . . bristen på kompetent folk var stor" (s. 7 — enligt vilka jämförelser eller vilken objektiv måttstock?). Statens "relationer till de radikala grupperna utgjorde ett problem, som den aldrig lyckades lösa" (s. 15 — om kampen mot kommunisterna). "Författningen krävde" att utnämningen av överbefälhavaren skulle godkännas av parlamentet (ss. 49, 52 — vilken paragraf?). Även general Laido-

ner var "utan politisk erfarenhet" (s. 45); professor E. Blumfeldt räknas till Päts anhängare i Estland eller/och hans beundrare i exilen (s. 47, n. 1), och J. Tõnissons folkparti exkluderas inte från de estniska "borgerliga partier" vilka skulle ha tagit intryck av de reaktionära ideologierna i Europa och haft ringa förståelse för personliga fri- och rättigheter (s. 137). Nybyggarnas och "vapsisternas" överenskommelse 1933 om Laidoner som gemensam presidentkandidat anses haft samband med 1930 års "Karksi Lapua"-episod s. 42; och attackgrupperna vid den planerade statskuppen 08.12.1935 uppges ha bestått av "värnpliktiga" s. 95 — visserligen "reamehed" hos Tomingas, ss. 405, 417).

Ett visst intryck av inkonsekvens och osäkerhet uppstår också, när författarens hårda fördömanden av estniska ledare, både före och efter 1934, delvis modifieras av hans faktaredogörelser. Och bilden grumlas ytterligare av terminologiska inexactheter. Presidentens "dekreter" var endast hans lagstiftnings-, inte även hans administrativa beslut ("otsus", "käskkir") och de behövde inte positivt "stadfästas" eller "konfirmeras" av riksförsamlingen. Med "censur" avses vanligtvis förhandsgranskning av tidningspressen, och som "kronvittnen" uppträdde möjligen kapterna Holland och Pedak men inte säkerhetspolisens assistenter vid 1936 års stora "vapsist"-rättegång; "rahvusvaheline õigus" får inte över sättas ordagrant till svenska.

Många av dessa och ytterligare andra misstag hade kunnat undvikas vid en noggrannare genomgång av källorna "Pävaleht" (1932-1940), "Riigi Teataja" och riksförsamlingens protokoll som nu synes ha lästs endast punktvis (nationalförsamlingens protokoll dock tydligen mera konsekvent.) Även de goda översikterna i årsböckerna "Eesti Kroonika" (1932-1939) hade varit till stor hjälp — och en diskussion av till Isberg och Tomingas motsatta värderingar och slutsatser i Ojamaa-Varmas "Eesti ajalugu" (1946) kanske hade varit motiverad. Men den snabbt arbetande författaren tycks ha varit alltför angelägen att bli färdig med sitt manuskript och kunna skynda vidare till nästa lockande forskningsprojekt. En grundlig överarbetning av texten hade i varje fall varit av nöden; så missvisande får Republiken Estlands politiska historia inte presenteras, i synnerhet inte i en svenskspråkig bok som kan läsas även i Finland (och dess fylliga "Zusammenfassung" i ytterligare andra länder).

På några punkter förs dock forsknin-

Herbert Lagman

Språket — en gudagåva eller en gåva av stenåldersbarn?

Hur kom det sig, att människan i en avlägsen forntid började tala? Den frågan har vi kanske litet till mans ställt oss ibland. Att gåtan om språket (språken) och dess (deras) uppkomst sedan urminnes tid fascinerat människorna, därom vittnar bl a Bibelns berättelse om Babels torn och språkförbistringen (Första Mosebok, kap 11). Det som förbryllade dåtidens människor var emellertid inte frågan om själva språkets uppkomst utan varför det fanns så många språk i världen. Språkförmågan i sig ansåg man ha tilldelats de första människorna av Gud.

Det är såtillvida riktigt som människoblivandet och språkförvärvet gått hand i hand. En varelse utan språk kan knappast anses värdig benämningen människa.

I vår rationella och förnuftsbetonade tid har man emellertid svårt att acceptera teorin om ett gudomligt ingripande vid språkets uppkomst. Snarare har det kommit till som ett led i själva utvecklingen. Men hur har det då egentligen gått till, när vi fått förmågan att av ett begränsat antal språkljud (cirka 50 numera, i början naturligtvis långt färre) lärt oss att kombinera dessa till ett nästan obegränsat antal ord för att be-

gen framåt i "Med demokratin som insats": nya källor har anlitats och nya, intressanta upplysningar lämnas. I regeringsorganet "Uus Eesti" (1937-1940) har förf. funnit några officiösa debattartiklar om presidentens dekretlagstiftning enligt den nya grundlagen; och i ett refererat riksdagstal av statsminister Uluots 22.02.1940 framgår att regeringen alltjämt var ovillig att tillåta politiska partier i Estland (ss. 111, 114, 121 f.). Men några uppgifter i Hjalmar Mäes "Kuidas kõik juhtus" (1977) synes även vittna om en ganska stor allmän rådlöshet på Domberget nu, under självständighetens slutskede (s. 120 f.). Uppgifterna kan förefalla otroliga men stämmer nog; de framförs även i den första, omkring 1950 nedtecknade versionen av Mäes levnadsminnen.

Av stort intresse är också berättelsen i det tyvärr alltför korta kapitlet "En statskontrollerad kyrka i stället för en fri folkkyrka" (s. 65 ff. — pastor Stockholm var dock f d styrelseledamot i "vapsist"-förbundet).

teckna olika föremål och begrepp? Många kloka män har försökt ge svar på denna fråga. Svaren har, som man kunnat vänta sig, blivit skiftande. I en del fall har dessa varit sådana, att man undrar över hur det egentligen varit bestämt med dessa mäns klokskap. Vi kan som exempel ta den georgiske språkforskaren Marrs besynnerliga teori om språkets uppkomst ur ett totemistiskt system, där fyra enskilda ord korsats med varandra och slutligen kommit att bilda ett språk (en teori som jag själv matades med läsåret 1940/41 vid universitetet i Dorpat av professor Kure).

Ägnad att väcka undran är också den berömde danske språkforskaren Otto Jespersens teori om att det mänskliga talet till en början närmast skulle ha liknat kattens jamande. Man kan verkligen undra över hur det skulle ha låtit om skäggiga stenåldersmän med sina skrovliga röster plötsligt börjat jama som katter.

Men fältet står fritt för spekulationer. Om här ovan nämnda teorier ansetts värda att sättas på pränt må det också vara mig tillåtet att i all ödmjukhet och utan några strikta vetenskapliga pretentioner komma med några reflexioner i denna fråga.

För någon tid sedan visades i TV en fransk film, där en läkare föresatt sig att uppfostra en pojke i 17-årsåldern, som tillbringat sitt liv i skogen och som för det mesta gick på fyra ben. Efter-som pojken aldrig kommit i kontakt med människor kunde han naturligtvis inte heller tala. Han lärde sig snart att gå upprätt och visade sig dessutom vara vaken och klipsk. Något fel på hans förståndsgåvor föreföll det inte att vara. Han lärde sig nämligen utan större svårighet att sätta skrivna ord i samband med de föremål, som dessa betecknade. Men han lärde sig aldrig att uttala dessa ord, trots att det inte var något fel på hans talorgan (dvs vad vi i dagligt tal kallar för talorgan men som ursprungligen är avsedda för andra ändamål). Detta fall bekräftar blott vad språkforskarna vetat sedan länge: en vuxen människa kan inte tillägna sig ett artikulerat språk.

Människan har en medfödd förmåga att lära sig tala (inte ett medfött språk naturligtvis). Därom är de flesta språkforskare ense. Men det märkliga är att denna förmåga försvagas med åren och

helt försvinner, när barnet uppnått pubertetsåldern. Den som inte lärt sig tala före 10-12-årsåldern kan sedan aldrig tillägna sig ett artikulerat språk. Vid tre års ålder kan ett barn i regel tala rent. Om det av någon anledning lärt sig tala senare (på grund av sjukdom el andra omständigheter) kan det ofta blott tillägna sig ett ofullständigt och bristfälligt språk. Och efter ytterligare ett antal år försvinner, som ovan framhållits, språkinlärningsförmågan helt och hållet. Varför det är så har vi ingen förklaring till. Ännu mindre vet vi om när och hur människan (människobarnet) tillägnat sig denna förmåga. Spekulationer i den riktningen leder inte långt. Om denna förmåga tillkommit som resultat av att människosläktet under flera generationer talat ett artikulerat språk, så återstår ju fortfarande den grundläggande frågan: hur lärde sig människorna en gång i tidernas morgon att tala?

Språket är en social företeelse. Det är en självklarhet som sagts många gånger. En ensam (teoretisk) individ kan inte ha något språk och behöver inte heller något.

I allmänhet tycks språkforskarna utgå ifrån, att det är representanter för de vuxna individerna av den upprättgående varelsen (som senare kom att kallas människa) som en gång i en grå forntid skapat språket. Man talar därvid i termer som appell, imperativiska uttryck osv, som kommit till användning vid gemensamma jakt- och fisketurer.

Dessa uttryck har dock säkerligen varit odifferentierade ljuduttryck, där kanske tonfall och andra variationer spelat en viss roll. För att appellen skulle förstås måste den ju ges en viss innebörd.

Men i dessa primitiva rop har det med all sannolikhet funnits ansatser till artikulerade ljud. Man behöver ju bara öppna munnen och låta luften strömma ut ur lungorna för att få vokalen **a**. En förträngning av passagen för den utströmmande luften ger vokalen **o**, och en ytterligare förträngning vokalen **i**. Av konsonantljuden är **r** det viktigaste och troligen också det ursprungligaste. Man kan anta att det varit gitturalt i början. Alla dessa ljud har med all sannolikhet ingått i stenåldersmänniskornas rop och appeller, fast man inte lärt sig konsten att kombinera dem med varandra.

Barnen har i allmänhet inte tilldelats någon roll vid språkets (språkens) uppkomst. Det är egentligen ganska märkligt med tanke på vad som sagts ovan. På senare tid har man visserligen börjat

ägna barnets språk ett allt större intresse för att på så sätt komma närmare lösningen av gåtan om språkets upprinnelse. Men studiet gäller ju i första hand själva inlärningsprocessen och det är inte samma sak; barnet lär sig språket av vuxna, ett språk som redan är färdigt. Det kan ifrågasättas om vi på så sätt får reda på hur det artikulerade språket ursprungligen kom till. Kanske var det i själva verket tvärtom, dvs att barnen på egen hand lärde sig tala. Barnen är med sin livliga fantasi mycket mera påhittiga än vuxna och kan, som vi alla vet, ibland komma på saker som en vuxen människa aldrig kunnat hitta på.

Barnen härmar alltid de vuxna. Så har det säkerligen varit i alla tider. Stenåldersbarnen har under sina lekar härmat de vuxnas oartikulerade rop och läten som dessa använt vid sina jakt- och fiskefärder. Kanske hade man särskilda rop (läten) för att t ex beteckna olika djur. Ett r-ljud kunde t ex beteckna djurs morrande eller vissa djur som frambringade detta läte. Under sina lekar kunde barnen ha vidareutvecklat dessa ljud, och så kan någon klyftig krabat ha kommit på idén att variera dem och kombinera dem med varandra för att få namn på flera ting och företeelser — alltså första början till ett artikulerat språk. Har man en gång kommit över första tröskeln går det sedan så mycket lättare, så som bara farten. För att öka kombinationsmöjligheterna har man sedan undan för undan hittat på nya ljud.

De vuxna blev säkerligen förvånade över att ur sina barns mun få höra läten som de själva inte kunde frambringa men vars innebörd de så småningom lärde sig.

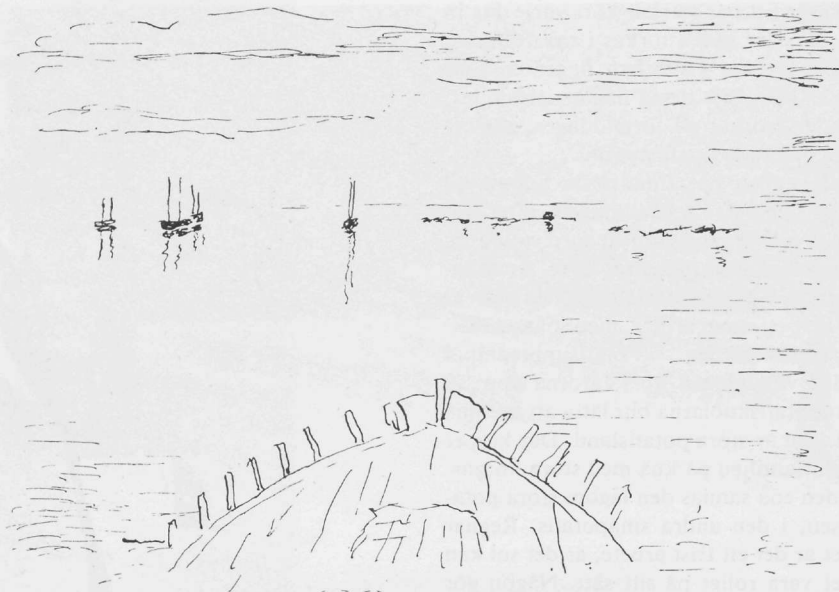
Denna process har säkerligen utspelat sig på skilda håll och vid olika tidpunkter. Det mesta i språket har skapats av enskilda individer (jfr finansvalp) medan kollektivet i allmänhet varit en passiv mottagare men i stället sörjt för spridningen av språkliga nyheter.

Troligen har man redan på ett tidigt stadium lärt sig att skapa nya ord genom sammansättningar. Däremot har det säkerligen tagit en lång tid, kanske tusentals år, innan man lärt sig att använda böjnings- och avledningsändelser. Då hade människan redan hunnit långt i sin utveckling och då kunde man inte mera tala om ett primitivt språk.

Viktigast var dock själva början, när några stenåldersbarn, kanske av en slump (mycket i språket är slumpens verk) råkade klättra över en kommunikationströskel, vilket kom att bilda

Edvin Lagman

Några dagar

En majmorgon. Den stora björken ute på åkern har just slagit ut, det kommer en stark doft av löv med vinden. Skogen mellan husen och stranden står stilla, havet är blankt. Solen går upp, ljuset strömmar ut över vattnet, sterna, gårdarna.

Byn vaknar. Redan skymtar några båtar i solstrimman. Näten tas upp. Korna råmar i lagården, kvinnorna ger dem deras morgondricka och mjölkar dem. Vallbarnen har inte slutat skolan för året ännu. Och gräset har inte hunnit bli så högt i markerna att korna kan föda sig. Men om några veckor är det sommar, sommarlov och sömniga vallbarn som äter sin smörgås och mjölkkvälling och drar ut med boskapen.

Plöjning och värsådd. Hästen får dra plog och harv till klockan nio. På sommaren får han tillsammans med byns övriga hästar bege sig ut till den stora gemensamma betesmarken, där en anställd vaktare och ett barn i tur och ordning från byns gårdare ser till den stora hjorden. Men nu betar han hemma på renen.

Det är en stor by. Gårdarna ligger tätt längs gatorna i den gamla delen av byn. Några utflyttade har sina ställen åt väster, söder och norr. I den branta

upptakten till en långvarig utvecklingsprocess, som till resultat gav oss vårt främsta meddelelsemedel — språket.

1) En del grottmålningar anses ha utförts av individer, som ännu inte hade något språk.

slutningen ner mot stranden i nordost börjar trädgårdarna grönska. På den vida åkermarken runt kvarnberget och bort mot skogsstrimman vid västra stranden har tidigt på morgonen svarta fåror dragits upp av plogarna.

På västsidan av udden, i den skyddade hamnen, reser sig skroven till nya segelfartyg. Männen samlas med matsäckspåsar och verktyg och snart ljuder hammarslagen över vattnet.

Så går en dag. Kvinnorna sköter hemmet, lagar mat, ser till fåren. Barnen som börjat skolan klockan nio kommer hem fram på eftermiddagen, hungriga som vargar. Det ges ingen skolfrukost. Så läxläsning och därefter till stranden och båtarna. Men ännu blåser vinden kall, och vattenströmmarna kring udden kyler. Badet får vänta länge än.

Så kommer då kvällen. Det är ljust länge, men man lägger sig tidigt.

Juli. Höbärgningstid. När solen hunnit över horisonten vandrar ett långt tåg av människor ur byn, över hästarnas betesmark och bort till ängarna. Bloms-terprakten faller för lien, man vilar i det nyslagna höet och fortsätter arbetet med att räfsa och köra in hö som slagits några dagar tidigare. En nyslagen räfsad löväng är bland det vackraste man kan se. Hemåt i kvällningen, kanske bad i havet, kvällsvard och småningom i säng.

Vallbarnen är trötta på morgonen, svåra att få ur sängen. Men de kvicknar till. Korna kommer hem för mjölkning

mitt på dagen, och på eftermiddagen är barnen lediga, för då är boskapen på "aftonvallen", en inhägnad betesmark.

Augustidag. Rågen står i stackar på åkern. Ett par stackar körs varje dag in i rian, där säden torkas i rök från den stora ugnen. Över byn ligger en från och frisk doft dessa dagar och nätter. Säden tröskas på förmiddagen, slagornas dunk går i en fast rytm.

I augusti har flundrorna hunnit bli fina och feta. I kvällningen, efter dagens arbete, ror man ut med noten på sandbankarna nedanför byn. Är fångsten god kan man hålla på hela natten. Det är ett tungt arbete, men spännande.

Septemberdag. Potatisupptagning. Med vändplogen körs fårorna upp, så att potatisknölarna blir lätta att komma åt. Det är stora potatisland. Där kryper hela familjen på knä med stora korgar. I den ena samlas den lagom stora potatisen, i den andra småpotatis. Regnar det är det ett trist arbete, är det sol kan det vara roligt på sitt sätt. Någon gör kanske upp eld på åkern, och så bakar man potatis i den glödande askan och halstrar flundra till.

Potatisskörden förvaras i stora stukor ute på åkern. Tidigare hade man lagt dem i stora hål i skogskanten och täckt över. Potatisen är en bra inkomstkälla, den fraktas i egna fartyg till Finland och Sverige.

Kvällen kommer tidigt. I skymningen samlas byns ungdomar, pojkar för sig och flickorna för sig. De vuxna går till grannens för att fördriva en stund. Mörkret kommer, lampan tas in i stugan från sommarförvaringen ute i visthuset. Hösten kommer. Skonarna samlas i hemmahamnen, sommarens sjöfärder är till ända.

Januaridag. Jul och nyår och trettondag har gått. Nu är det klara dagar. Kylan har slagit till och det har kommit snö. Det är ljusare nu, decembermörkret är över.

Höet i ladan hemma börjar ta slut, och det är dags att forsla hem nytt från ladorna eller stackarna på ängarna. Snön knarrar under medarna, snökristaller dalar ned från granarna, isen knastrar under hästens hovar. Det blir stora lass, hästen kan dra mycket när det är gott före.

Såg och yxa hörs i skogen. Träd fälls, till ved, till props, till byggmaterial. Stockarna körs fram ur skogen, vedlängderna läggs upp på backen därhemma och sågas och huggs vartefter. Grenar och annat mindre avfall bränns i skogen. Det blir stora bål, och därefter aska att baka potatisen i och glöd att halstra flundran över.

En vårdag. En skonare ska sjösättas.

Andreas Stahl 90

Andreas Stahl talar vid den estlandssvenska hembygdssdagen 1971. Dagens tema: Svenska gymnasiet i Hapsal.

Foto Ragnar Treiberg

Den 30 juni fyllde Andreas Stahl, skolföreståndare och en av SOV:s förgrundsgestalter under mellankrigstiden, 90 år.

Andreas Stahl var en av de utvalda estlandssvenska ynglingar som fick möjlighet att utbilda sig till lärare vid Nykarleby seminarium i Finland. Folksskolläraryxamen avlade han 1927 — kurskamrater var bl a Alexander Samberg och Carl Bles. Andreas Stahl fick omedelbart efter examen anställning vid Revals svenska folkskola, först som lärare och snart också som föreståndare. Han var kvar på denna post när uppbrottet kom under andra världskriget.

Svenska folkskolan i Reval hade många bekymmer: otidsenliga lokaler, sviktande elevunderlag och därmed då-

lig ekonomi. Tack vare den enastående energi som skolföreståndaren utvecklade och det ekonomiska stödet från Sverige, bemästrades många av problemen. Riddargatan 3 blev en trivsamt plats framförallt för elever och lärare men också för hela den svenska kolonin i huvudstaden. Samkväm och sångövningar hölls här och här fanns också SOV:s och Kustbons expedition samt ett litet lånebibliotek.

Engagemanget för skolan hindrade inte Andreas Stahl att ägna krafter även åt övrig kulturell verksamhet. Under hela 30-talet var han sekreterare i SOV:s centralstyrelse. Det var en produktiv period i föreningens historia. Stora krav ställdes på styrelsens funktionärer, ej minst på sekreteraren. Svenska gymnasiet, Birkas folkhög-

Den står där på stapelbädden, ny och fin, målad i vitt, mörkblått och rött, med masterna pekande högt över skogen och klyvarbommen visande ut mot havet. Här samlas byns män och pojkar, från den största till den minsta. Långa spiror läggs ut, från stapelbädden ner till vattnet. Stöden slås undan, det stora skrovet lägger sig över på sidan, vindspelet går och sakta börjar fartyget glida ur sitt läge.

Det kan ta flera timmar, kanske en hel dag, att sjösätta en skonare. Alla möjliga hinder kan stöta till. Men det kan också gå smidigt. "A siljonaja

sama pajdo", sjungs det, och så hugger alla i. Och rätt som det är ligger skutan där, reser sig och rider på dyningen.

Det blir sedan en glad samvaro till sent på natten. Man äter — det är salt och rökt fisk och bröd, kanske även sylta — och man dricker — hembryggt starkt öl. Och glammet ljuder högt vid stranden i skogsbrynet, medan det nya fartyget ute vid vågbrytaren sugts in i skymningen.

Några dagar i byn vid havet. Några detaljer i årscykeln. Några rörelser, dofter och ljuslimtar.

skola, de privata folkskolorna, läsestugeverksamheten, idrottsrörelsen, kontakten med lokalföreningarna och olika föreningar och myndigheter i Sverige krävde väldiga arbetsinsatser.

På Andreas Stahl lades under långa perioder också den börda redaktörskapet för Kustbon innebar. 1928-32 skötte han tidskriften, från 1936 var han ånyo med i redaktionen och åren 1939-40 ensam redaktör. Särskilt under de två sista åren krävdes det mycken diplomati av redaktören. Han måste söka ge adekvat information utan att stöta sig med censurmyndigheterna på Domberget. Dessa tolererade inte ringaste notis som inte stod i samklang med den av regeringen utstakade kursen. Efter regimskiftet midsommaren 1940 stod det snart klart att varken SOV eller Kustbon hade någon existensmöjlighet. Kustbons sista nummer bär datumet 20 juli 1940. Att vår lilla tidskrift kunde hållas vid liv under dessa svåra betingelser är i hög grad Andreas Stahls förtjänst.

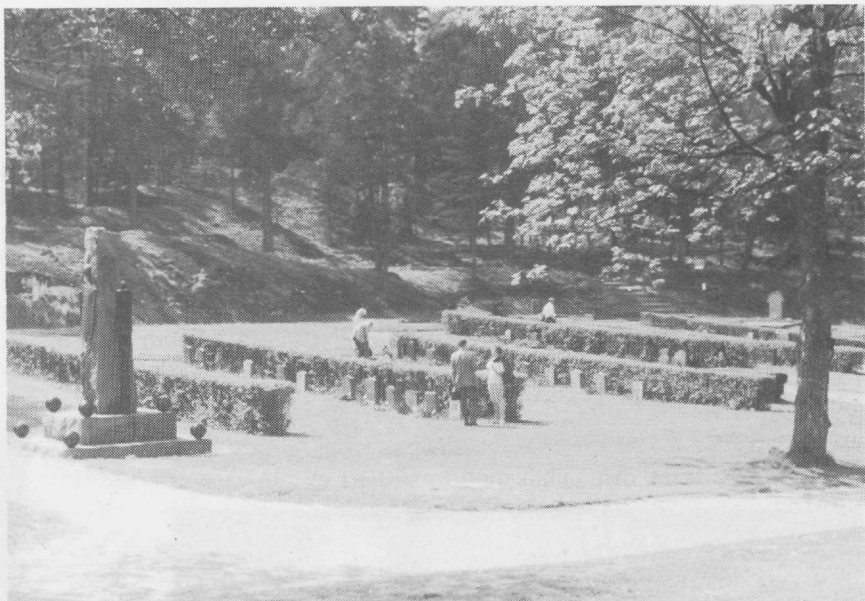
I denna hyllning måste det också framhållas vilken insats jubilarer gjort för den svenska församlingen i Reval (inkluderande annexförsamlingarna Nargö och Rågöarna). Som kyrkorådets ordförande kämpade han bl a för kapellbygget på Nargö och för istånd-sättandet av församlingslokalerna i huvudkyrkan i Reval. Dessa renoverades grundligt och där inrättades bl a ett läsrum för allmänheten och expeditionsloualer för församlingens präst.

Det är med sorg i hjärtat man måste konstatera att Andreas Stahls och hans kollegers arbete snart raserades: Nargö-kapellet förstördes av ockupations-trupper, kyrkan i Reval har senare degraderats till träningslokal för ett gymnastiksällskap.

Efter ankomsten till Sverige måste Andreas Stahl och hans kolleger hemifrån än en gång sätta sig på skolbänken. Efter avlagd folkskolläroexamen vid Uppsala folkskoleseminarium följde för Andreas Stahls del anställning vid skolor i Roslagen och under många år i Blekinge. 1963 avgick han med pension och bosatte sig i Lomma i Skåne.

Lärartjänstgöringen på långt avstånd från Stockholm har hindrat Andreas Stahl från att delta i SOV:s arbete i Sverige. Men hans intresse för föreningen har funnits kvar. Hans sakkunniga uppsats "Sjöfart och fiske hos Estlands svenskar" som ingår i En bok om Estlands svenskar del II har blivit mycket uppskattad. Många av oss minns också hans föredrag på vår hembygdsdag

"Där våra fäder sova. . ."

"I parallella rader står kors och gravstenar med namn som är oss väl bekanta."

Foto Herman Lindström

Ofta tänker vi på våra kära som vilar på de små kyrkogårdarna i Estland — på Runö, Ormsö, Nuckö, Rågöarna, Nargö, i Sutlep, Roslep, Kors, på Rahumägi (Friedhof) utanför Reval. Många estlandssvenskar ligger också begravda på kyrkogårdar i rent estniska trakter. Och hur många har inte fått sin sista vila långt bortom Estlands gränser — på okänd plats i det oändliga Ryssland. Men huvudparten av de estlandssvenskar som slutade sina dagar före det stora uppbrottet under andra världskriget fick vila i den **egna** bygdens jord. Uppgifterna på de små oansenliga korsen och gravstenarna är ej endast familjehistoria, de berättar också något om bygden.

Var finner vi här i Sverige minnesmärken efter våra bortgångna? Vi har spritts ut över Sveriges långa land, och ändå finns det även här några kyrkogårdar med anmärkningsvärt många estlandssvenska gravar. På Skogskyrkogården i Stockholm kan man på stenarna återfinna familjenamn från nästan alla våra gamla bosättningsorter.

1971 då dagens tema var Svenska gymnasiet i Hapsal. (Han var ju SOV:s sekreterare då gymnasiet startades 1931.) Vi vet också att han varit en uppskattad sagesman bl a beträffande båtbyggeri.

Dessa rader har i någon mån belyst Andreas Stahls insatser för den svenska kulturens främjande i Estland men

Men så har också en stor del av den estlandssvenska befolkningen slagit sig ner i Stor-Stockholmsområdet. Många runöbor har begravts på Singö vackra kyrkogård — Singö blev ju i viss mån ett nytt Runö.

Men det sannolikt största antalet inom ett begränsat område samlade estlandssvenska gravar finns på Vaxholms kyrkogård. Att så är fallet kunde medlemmar av den lilla estlandssvenska seniorgruppen konstatera vid en utflykt till Vaxholm den 26 maj i år.

I parallella rader står kors och gravstenar med namn som är oss välbekanta. Vi räknade till drygt femtio. Kustbons yngre läsare kanske frågar sig varför så många estlandssvenskar bosatte sig i Vaxholm. Vi äldre vet svaret. Här vilar de gamla som fick en fristad i vårt eget ålderdomshem, det s k Kustbohemmet på ön Ramsö utanför Vaxholm.

Inte hade någon av dem under sin verksamma tid kunnat föreställa sig att de en dag skulle vila bland landsmän från vitt skilda församlingar i Estland

kommer något post festum. Nuvarande och tidigare funktionärer i SOV och nuvarande och tidigare Kustbons redaktörer tillönskar vår ärade hedersledamot ännu många givande år och framför ett varmt tack för hängivet arbete i folkstammens och svenskhetens tjänst.

Elmar Nyman

Hugo Mickelin

Nya estlandssvenska kultursamfundet i Hapsal

Enligt stadgarna, som antagits vid konstituerande mötet 27 februari 1988 och godkänts av Estniska SSR:s Kulturministerium den 10 mars 1988, heter den nya estlandssvenska föreningen i Hapsal på estniska Eestirootslaste Kultuuri Selts och på svenska Samfundet för Estlandssvensk Kultur.

För föreningens tillblivelse redogjorde undertecknad i föregående nummer av Kustbon.

”RONOR” heter den publikation,

som är organ för ”Estlandssvensk Kultur. Första numret är daterat 5 maj 1988. Där finns intressanta uppgifter på två språk, till vänster på sidorna på estniska och till höger på svenska. På sid 2 har ormsöattlingen Toivo Tomingas (modern Agneta, född Öman från Hosby, bosatt i Hapsal) till estniska översatt Mats Ekmans ”Bändoms-tien”.

På sid 3 informeras om de planerade Nuckö-dagarna 30-31 juli. Där står (se nedan t v):

Man efterlyser foton av aulan i Läänemaa Ühisgümnaasium, klass- och skolvslutningsbilder, bilder av olika fester o dyl. Foton behövs för utarbetande av projektet för restaurering av aulan. Försändelserna skall ställas till arkitekt Ervin-Johan Sedman Suur-Lossi 12-6 203 170 Haapsalu ENSV-Sovjetestland

Slutligen återges kopierad förteckning över alla funktionärer i föreningen.

Nuckö dagar

En av de arbetsformer som vi har planerat är s.k. reglondagar. De första sådana ska hållas på Nuckö den 30-31 juli. Nuckö kan ha en bredare och en snävare definition. Enligt den snävare definitionen är Nuckö en ö, vilken i mitten av förra århundradet växte samman med fastlandet. Enligt den bredare definitionen omfattar Nuckö f.d. Nuckö socken tillsammans med Paslepa, Sutlepa och Rickula kommuner och sammanfaller i stora drag med dagens Birkas bysovjet. Även vi delar den senare uppfattningen. Nucködagarnas program blir rikt och varierande. På programmet står utställningar som omfattar historia, folkliv, konst, fotografi och hantverk, minnesmötet på Koslepa, Sutlepa och Nuckös kyrkogårdar, en gudstjänst i Nuckö kyrka, föredrag om regionens historia och framtid, konserter och dansafton, tävlingar i olika idrotter, en vandring till traktens intressantaste platser, ett lotteri med värdefulla vinster, utdelning av priserna till vinnare av fototävlingen och mycket annat. Utom samfundet medverkar i arrangemanget också det lokala kollektivjordbruket, skolan, bysovjeten och Hapsaldistriktets exekutivkommitté. Till Nucködagarna utkommer också ett specialnummer av vårt blad.

på en liten kyrkogård i landet Sverige. SOV:s ordförande lade ner en blomsterbukett på en av gravarna — en hyllning avsedd för alla de kära döda. Vackert klingade ”Se Jesus är ett tröstrikt namn.”

Vore det inte en uppgift för oss att söka kartlägga — åtminstone i huvuddrag — var de omkring 4000 ”genuina” estlandssvenskarna som avslutat sitt jordeliv i Sverige fått sin sista vila?

Elmar Nyman

SAMFUNDET FÖR ESTLANDSSVENSK KULTUR

Samfundets adress:
203170 Hapsal, Posthuset Box 71

Styrelse

Ain Sary	- ordförande
Maido Limbak	- viceordförande
Toivo Tomingas	- kassör
Kai Tennisberg	- sekreterare
Jonne Berggren	

Revisorer

Ervin-Johan Sedman
Mare Häis
Arne Tennisberg

Ombud

Mariika Ojaaru	- Runõ
Leo Filippov	- Osel
Evald Teras	- Dagõ
Mare Häis	- Dagõ
Ants Varblane	- Ormsõ
Kai Tennisberg	- Hapsal
Astrid Fedorova	- Nuckõ
Ervin-Johan Sedman	- Nuckõ
Toomas Timmermann	- Sutlepa
Arne Tennisberg	- Rickul
Elna Busujeva	- Vippal
Sune Häggblom	- Tallina
Piret Ounapuu	- Tartu

Ordförande i Samfundets utskott

Maido Limbak	- historie- och museiutskott
Eha Timmermann	- handarbetsutskott
Arne Tennisberg	- slöjduutskott
Imbi Vesnes	- biblioteksutskott
Ain Sary	- pressutskott
Ervin-Johan Sedman	- utskottet för Nuckö dagar

Rikssvenskt besök i Hapsal och på Ormsö

Svenska flaggan vajar på Ormsö.

Generalkonsul Åkerrén bland ormsöbor.

Stöd till den estlandssvenska kulturen.

Foto Arvo Tarmula

Svenske generalkonsuln Bengt Åkerrén i Leningrad, med makan Märta och dottern Sara, kom med en Volvo till Hapsal tisdagen den 21 juni 1988. I följebilen var med sovjet-estniska diplomater.

Hapsaltidningen "Läänlane", som nyligen fått detta namn efter "Töörä-hva Lipp", ursprungligen under frihetstiden "Läähe Elu", refererar besöket i sitt 25 juni nummer.

Generalkonsuln var på avskedsvisit inför avslutandet av sin tjänstgöring i Sovjetunionen, och hans önskan hade varit att få besöka estlandssvenska områden.

Så anlände diplomaten till Hapsal, där han utanför stadens funktionärshus blev mottagen av de styrande samt av styrelsemedlemmar i den nybildade estlandssvenska föreningen.

Generalkonsuln överlämnade som present till föreningen en svensk flagga

samt grammofonskivor (kassetter ?) med svensk text.

Från Rohuküla (Rus), söder om Hapsal, gick färden till Sviby, Ormsö, med fiskarkolhosens motorseglbåt "Tuuslar". Vid ankomsten till Sviby presenterades Ants Varblane för generalkonsuln. Han är vice skogvaktare och representerar den estlandssvenska föreningen på ön. (Torde vara en inflyttad est/övers. anm.)

Ants Varblane ledde rundturen. Gästerna besökte kyrkogården, där de läste minnestavlor med inskrift på svenska.

Storbesök fick Oskar Berggren hos Norrby Mangsa. Tidningens reporter lovordar det Berggrenska hemmet.

Den skänkta svenska flaggan hissades och konsulfamiljen steg in i huset och samtalade på svenska med värdfolket. Därefter följde ett hjärtligt besök hos kulturföreningens hedersmedlem Maria Murman hos Söderby Martesa.

Ants Varblane plockade fram stora Ormsöbröd, färskt smör från ön och filbunke.

Generalkonsuln själv tog ett bröd och bröt en bit till var och en. Bagarmästaren hade dekorerat bröden med "Made in Wormsö 21 juni 1988". Som smakprov gick ett helt bröd åt. De två övriga fick generalkonsuln med sig.

Genom samtal med Maria Murman — helt på svenska — fick de svenska besökarna höra om den till åren komna kvinnans och hennes fränders liv. Marias sång utanför hemdörren återspeglade även de estlandssvenska barn- och ungdomsåren.

Inne i huset beskådades unika estlandssvenska kulturalster, vilka Maria Murman i årtionden förvarat. I det stora rummet var folkdräkter, böcker, vykort m m placerade.

Vi gick även in i andra rum.

Marias hem har bevarats precis lika-

dant som det vanliga estlandssvenska hemmet såg ut under den estlandssvenska högperioden under detta sekels fyra första årtionden.

Ordföranden Ain Sarv i Samfundet för Estlandssvensk Kultur (alltså den nybildade estlandssvenska föreningen /övers. anm.), vice ordf. Maido Limbak och arkitekten Ervin Johan Sedman talade om Samfundets verksamhet för bevarande och främjande av kustbosvenskarnas kultur. Konsuln ansåg att den är värd aktning och stöd.

Där i Maria Murmans vardagsrum finns även Samfundets stora sparbössa — träsnickeri, med glasfönster och glas i botten. Hos Maria har sparbössan placerats trots att hemmet varken är officiellt museum eller utflyktsställe, men därför att hit kommer sedan länge alla, som är intresserade av den äkta Ormsö-kulturen. Maria Murman har ej vägrat någon att ta del av hennes ande- och äkta kulturarv.

De närvarande, även herr Bengt Åkerrén, stoppade sitt bidrag i sparbössan. Detta hade fotografierna inte observerat men ville sedan föreviga detta ögonblick. Då återstod för den höge gästen inget annat än att stoppa en ny sedel i sparbössan.

Maria Murman följde gästerna till hamnen i Sviby. Vid samtalen nämndes att en så hög svensk statlig ämbetsman ej besökt länet Vik eller Ormsö under de senaste femtio åren. Man uttryckte förhoppningen att det kanske inte vore för sent för vårdande av den estlandssvenska kulturen. Detta bekräftar det livliga intresset för föreningen såväl hemma som utomlands.

Bengt Åkerrén tackade alla personer som skapat förutsättningar för och hjälpt till med besöket på Ormsö, även företrädare från sovjetestniska regeringen och dess utrikesminister Arnold Green. Generalkonsuln förmedlade sin och hustruns känslor och förklarade, att färden till ön för dem blivit en oförglömlig upplevelse. De hade långt tidigare velat besöka de gamla svenska bosättningarna i Estland men hade inte räknat med en så entusiastisk och gripande verksamhet för bevarande av kulturarvet.

Konsuln framförde sitt tack för arbetet med att rädda svenska kulturminnen och önskade kraft och styrka och framgång.

Maria Murman och Ants Varblane samt de andra ormsöborna vinkade från bryggan till den avgående båten. Sent på tisdagskvällen avreste Kungl.

Georg Luther

Om Nargösläkternas genealogi

Jag är Harald Luther varmt tacksam för att han gett mig kännedom om Erik Schmidts spännande tillskott till Nargösläkternas genealogi. Men det känns pinsamt att plötsligt bli slagträ i en polemik i Kustbon. Professionell släktforskare är en titel jag inte trivs med. Under femtio år har jag forskat i många släkter — men inte för pengar utan för nöjes skull. När Harald Luther i ett brev bad om synpunkter på Erik Schmidts artikel, så framhöll jag i mitt svar, att uppgifternas tillförlitlighet inte kan bedömas utan tillgång till hans och professor Wieselgrens källor.

Jag vidhåller att folk på 1700-talet ofta hade mycket inexact uppfattning om sin och varandras ålder. Om åldersuppgifterna från 1780- och 1790-talen inte motsäger varandra, så bevisar detta ingalunda att de är rätta, utan bara att uppfattningarna om födelsetiden inte har ändrats starkt mellan två ganska närliggande tidpunkter. Det är klokt att läsa in ett "ungefär" framför varje åldersuppgift i såväl kyrkböcker som administrativa papper. Osäkerhetsmarginalen växer ju högre den uppgivna åldern är.

Professor Per Wieselgren säger på s 27 i sin bok om ortnamnen, att "den

svensk-finska St Mikael församlingens kyrkböcker voro under 1700-talets sista och 1800-talets första decennier minst sagt bristfälligt förda". De fragmentariska avskrifter av böckerna jag sett ger i jämförelse med kyrkböcker i Finland och i Revals tyska församlingar uppfattningen, att "minst sagt bristfälliga" är en snäll formulering, som kunde ha utbytts mot skarpare kritik. Det finns nog ingen saklig grund att i den församlingen tilltro prästerna god kunskap om sina församlingsbors exakta ålder.

Källorna till Nargösläkternas genealogi är tyvärr också annars svaga, så jag rekommenderar återhållsam försiktighet i slutsatserna. Men huvudorsaken till att jag här har tagit till orda är att de dokument Erik Schmidt har fått är ett mycket värdefullt tillskott och har stort intresse. Jag vill därför varmt rekommendera att de trycks och görs tillgängliga för alla som bedriver forskning om Estlands kustbefolkning, dess levnadsförhållanden och öden.

Helsingfors i juli 1988

GEORG LUTHER

(med släktbakgrund i Reval, men inte på Nargö)

Martin väl inte fosterson ändå?

Jag har låtit analysera de på sidan 7 i Kustbons marsnummer förekommande bilderna av 1795 års folkräkningsprotokoll och innebörden av den där förekommande anteckningen "Dessen Pflege sind aus Finland gebürtig".

Bakom analysen står bl a ett par språkspecialister och en historiker (Kiels Universitet). Som jämförelsematerial har en tysk-estnisk ordbok från 1780-talet använts (Estnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte, den revalschen und den dorptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch. Herausgegeben von August Wilhelm Hupel 1780). Enligt denna ordbok betyder "Pflege" det samma som skötare, vår-

dare (på estn. hooldaja, hoolitseja). Fosterförelldrar på tyska hette 1780 "die Pflgeltern" (i dag "die Pflegeeltern"). Det svenska ordet "vars" heter på tyska i maskulinum och neutrum singularis "dessen", i femininum singularis och i pluralis "deren".

Den av camrier Hoepener skrivna finstilta anteckningen "Dessen Pflege sind aus Finland gebürtig" står i protokollet mitt emellan namnen Maria Kirilowsdotter och Maria L---? — 10 aus Finland (på grund av stark nerförminskning går det inte att tyda alla ord exakt). Eftersom namnet Martin Luther står ovanför namnet Maria Kirilowsdotter, är det svårt att tro att den nämnda anteckningen överhuvudtaget har något med honom att göra. Troligtvis betyder anteckningen — Vars (das Weib, das Mädchen) skötare/vårdare är bördiga från Finland.

Jag hoppas att alla parter kan acceptera de lärds syn på saken och att den

Svenska Generalkonsuln med följeslagare från Hapsal.

Artikeln i "Läänlane" är signerad av Margus Välja. Denna publikation i Kustbon är en refererande översättning från estniska av Hugo Mickelin.

Rättelse

I en artikel betitlad "Hulloträffen" skriven av John Engdahl och införd i 4:e numret av Kustbon 1987 har jag till min förvåning läst att Johan Landman är den förste Ormsösvensk som haft möjlighet att besöka sin hembygd efter 2:a världskriget. I Kustbon nr 1 1988 upprepas samma sak av S Ahlberg under rubriken "Borrbyträffen", att den 1 aug. 1987 var en historisk händelse, när Johan Landman fick landstiga på Sviby broa. Vem som var den förste att få återvända till Ormsö har ju ingen egentlig betydelse, men tidpunkten tycker jag är av större vikt. Redan 1966, närmare bestämt den 16 och 17 juli besökte jag, min hustru Nelly, min numera framlidne kusin Anders Pihlman och hans hustru Margareta Ormsö. Vi fick tillstånd att besöka vår hembygd genom INTURIST i Reval. Vi for med tåg från Reval till Hapsal. Vi promenaderade genom staden Hapsals gamla gator till torget och gjorde en tur genom gamla slottsruinen och gick därefter vidare ner till promenaden, tills det var dags att fortsätta resan till Ormsö. Båten avgick från en ny brygga som ligger mellan promenaden och gamla bryggan. Skeppare på båten till Ormsö var Arnold Lindström, son till Tomas Lindström från Borrby, som många gamla Ormsöbor säkert känner. Vi anlände till Sviby broa vid 17-tiden. Därifrån for vi med buss via Sviby berge, Söderby och Norrby till Dyby. Den förste som kom och hälsade på var Hans Lilja. Senare på kvällen kom även Maria Murman. Vi gick en runda i byn, sedan satt vi och språkade och spelade grammofonskivor som vi hade med oss till klockan halv ett på lördagsmorgonen. På lördagen var vi åter uppe klockan halv sju. Vi gjorde en rundvandring i byns omnejd.

Fram på förmiddagen kom Hans Lilja igen och dessutom Oskar Berggren, Murman med fru och Kask ifrån Sviby. Så var det dags att äta avskedsmiddag.

Morbror Hans med fru bjöd samtliga (14 personer) på en måltid som bestod av kalvstek och jordgubbar med vispgrädde. Sen var det dags för återresan. Kask körde kollektivets lastbil och han förde oss via Rälby till kyrkogården, där vi fick besöka min mormors och

lilla trätan mellan Erik Schmidt och mig därmed är avslutad.

Harald Luther

Pilet alal hoida sõidu lõpuni!

Admiral Nahhimovi nim. kalurikolhoosi

Haapsalu—Vormsi

reisi- ja kaubaveo liin 1966 a.

Hind

24112 * Rbl.—50

Kalurikolhoos.

Kalurikolhoosi

Admiral Nahhimovi

Vormsi

Haapsalu

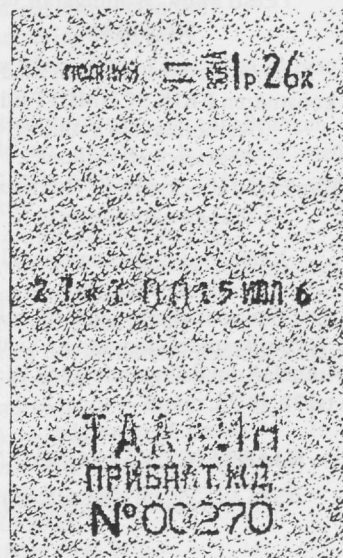
1966

morbror Lars gravar. Sen bar det iväg via Hullo och Sviby till båten igen för vidare färd till Hapsal. Från Hapsal åkte vi landsvägsbuss tillbaka till Reval, dit vi anlände halv tolv på lördagskvällen, mycket trötta men lyckliga.

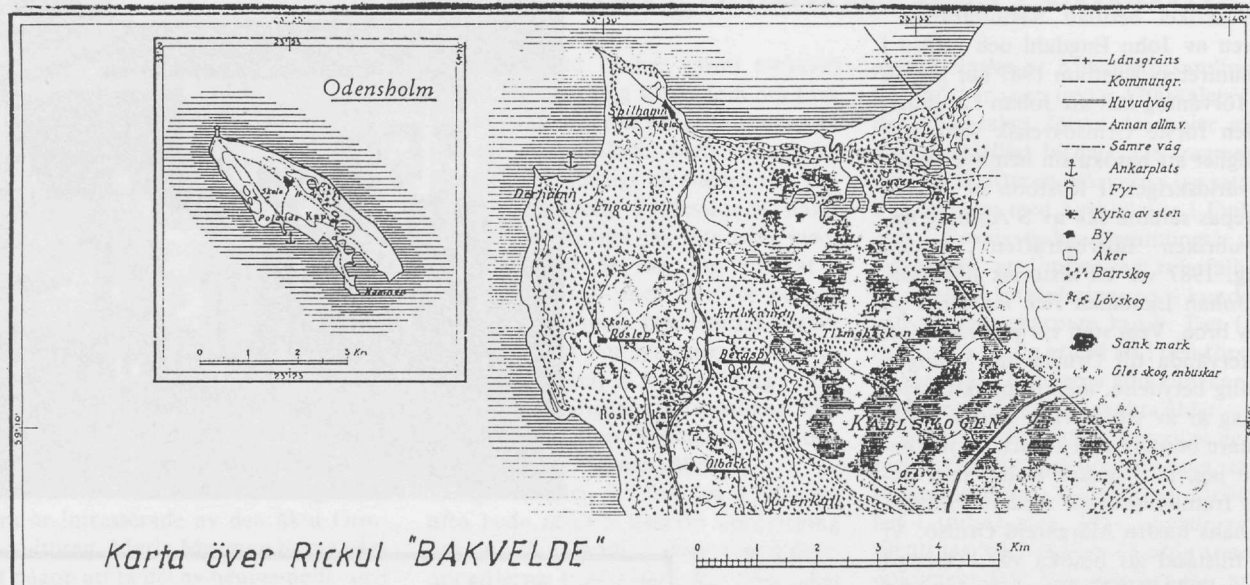
Johannes Pihlman

PS. Som bekräftelse på vår resa bifogas min tågbiljett Reval-Hapsal, samt båtbiljetten Hapsal-Ormsö.

Bifogar även gruppfoto taget utanför vår stuga hemma. Personerna på fotot är, från vänster i främre raden, Hans Lilja, Margareta Pihlman, Otilia Pihlman, sommarbarn från Reval samt fru Pärilits från Hapsal, bakre raden från vänster, Murman, Oskar Berggren, Hans Pihlman, Nelly Pihlman, skymd postfröken Rita Kullo, samt undertecknad Johannes Pihlman.

Utställning Rickul Bakvelde

BERGSBY-, ODENSHOLM-, ROSLEP-, SPITHAMN- OCH ÖLBÄCKBOR!

Vill ni gå bygatan fram och titta in till så gott som samtliga av gårdarna i ovanstående byar? Då är ni välkomna till vår unika utställning.

Lördagen den 15 oktober 1988 i Rågsveds Folkets Hus (T-bana 19 till Rågsved), presenteras alla inkomna gårdsritningar, vissa original av "ståls"-kartor och gårdsmodeller. Modell av väderkvarn och båt. Textilier tillverkade i byarna, till stor del av hemodlat och hemspunnet lin och ull från fåren där hemma.

Utställningen är öppen mellan kl 10.00 och 17.00

Det här är verkligen ett tillfälle för den generation som inte sett sina mor- och farföräldrars hembygd att få en mycket bra bild av hur här såg ut.

Denna utställning är inte enbart till för Rickul-Bakveldes-folk, utan även övriga intresserade är HJÄRTLIGT VÄLKOMNA.

Inträde: 15:-. Kaffeservering.

Bakveldesgruppen

Välkommen till

Nargöträff

Lördagen 22 oktober, kl 14.00
i Eesti Maja, Wallingatan 34,
Stockholm

Samkommunen inleds med att konstnären **ERIK SCHMIDT** till SOV överlämnar sin målning "Flykten från Estland".

Han berättar också om "Holman" och drar en nargöhistoria.

Kaffe med dopp serveras till självkostnadspris.

Det finns också möjlighet till enklare förtäring under samvaro på kvällen. Anmälan om deltagande till SOV:s exp, tel 32 48 78, månd — torsd kl 9 — 14, senast 30 september.

HJÄRTLIGT VÄLKOMMEN!

Arbetsgruppen för nargöträffen

Målaren från Nargö

ERIK SCHMIDT

ställer ut några av sina tavlor
i Estniska Huset (Eesti Maja),
Wallig. 34, Stockholm

21 — 27 oktober

Vernissage den 21 okt kl 18.00

Traditionsenlig

ESTLANDSSVENSK KYRKODAG

firas i

Adolf Fredriks kyrka

hörnet Sveavägen — Kammakargatan, Stockholm (närmaste T-banestation
Rådmanngatan eller Hötorget)

söndagen den 23 oktober 1988 kl 16.00

Programmet upptar sång och musik, predikan, församlingssång (många av
de kära gamla sångerna) och aftonbön.

Medverkande är kyrkoherdarna Harry Wahlsberg från Esbo svenska
församling i Helsingfors och Sven Arne Flodell, Solna, aktuella från
gudstjänsten i Nuckö kyrka den 31 juli i år.

Efter gudstjänsten samling i Församlingssalen, Kammakargatan 30 för trivsam
samvaro till "kaffe med dopp", varvid de båda prästerna kommer att berätta
om resan till Nuckö och visa bilder.

Hjärtligt välkomna!

Styrelsen för Svenska Odlingens Vänner

Landskap på Ormsö.

NUCKÖ-träff

med bl a uppgifter om resor
till Estlands svenskbygder år 1989

- Tid: Lördagen den 29 oktober 1988 kl 15.00 — 18.00.
Plats: Åsögymnasiets aula, Blekingegatan 55, 116 56 STOCKHOLM,
Resväg: Tunnelbana 17, 18 och 19. Hållplats "SKANSTULL" (upp-
gång Allhelgonagatan). Bussförbindelser finns också till
Skanstull.
Förtäring: Kaffe (te) med dopp.
Kostnad: 60 (sextio) kronor per person. Önskemålet är att kostnaden
insättes på postgirokonto 436 92 98-7, Alexander Zeisig, snar-
rast möjligt, dock senast 24 oktober 1988. Angiv på postgiro-
blankett-talongen namn och telefonnummer med riktnummer.
Detta är nödvändigt för att se ungefärliga antalet deltagare.
Alla är naturligtvis välkomna i mån av plats i aulan!
Program: Diskussion om problem i samband med resor till Estlands
svenskbygder samt diavildvisning av Nuckö-dagarna på Bir-
kas, Estland.

Alla Nuckö-bor med anförvanter och ev andra intresserade är hjärtligt välkomna
till detta unika informationsmöte!

Enligt uppdrag Alexander Zeisig

Kubikensborgsvägen 12
122 41 ENSKEDE

Välkommen till estlandssvenskarnas

HÖSTFEST

lördagen den 26 november 1988 kl 18.00

Plats: Spårvägsrestaurangen, Blåsut, Enskede, Stockholm

Förhandsanmälan erfordras senast 23 nov till SOV:s exp. per tel. 08-32 48 78
eller per brev enligt exp:s adress. I undantagsfall till någon styrelsemedlem.
Inträde 120 kr. inkluderar mat, kaffe, öl/läsk, musikunderhållning m m. För
dansmusiken svarar bröderna Johanssons trio — välbekant sedan tidigare år.
Sedvanliga restaurangrättigheter.

Väl mött
önskar
styrelsen för SOV

Kärslättbor med an- höriga

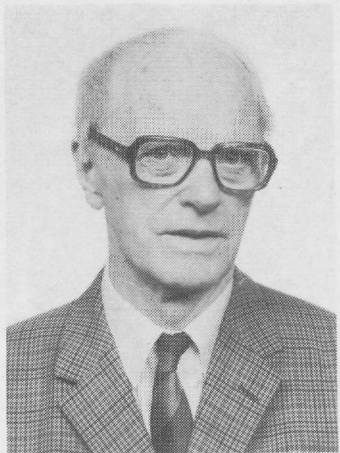
Vi samlas till vår andra byträff lördagen
den 29 oktober 1988 kl 15.00 i de
rymliga SL-lokalerna vid Blåsut i En-
skede, T-bana 18.

Vi inbjuder våra skolkamrater (med an-
höriga) från byarna Nyby, Fällarna,
Förby, Bynäs och Saxby att vara med.

Ur programmet

Hälsningsanförande
Matsrivering
Filmförevisning: Österblomsdöttrarnas
Ormsöresa 1938
Johan Landman berättar och visar bil-
der från sin Ormsöresa 1987
Kaffesrivering i lilla salen
Gunnar Hörnström kåserar på Ormsö-
mål
Kenneth Österberg spelar till allsången
Tillfälle att umgås och samtala med
vänner och bekanta — och söka nya
kontakter
Avslutning omkring kl 21.00
Vi räknar med en trevlig lördagsefter-
middag tillsammans
Väl mött den 29 oktober!
Kom med din anmälan i god tid, senast
den 15 oktober.
Festkommittén
Kontaktpersoner:
Johannes Ahlström tel 08/765 97 61
Anders Westerberg tel 08/710 28 66
Kostnad 90 kr
Barn under 10 år 45 kr

Harald Svensson Rösbäck

Minnesord

Åter har en av estlandssvenskarnas gamla vänner gått ur tiden. F d lektorn vid vuxenutbildningen i Norrköping Harald Rösbäck avled för någon tid sedan i en ålder av 80 år.

Harald Svensson — som han hette då — kom som ung magister efter avslutade studier i Lund till Svenska Gymnasiet i Hapsal i början på trettioalet och tjänstgjorde där till 1936.

Det var för honom en främmande men också stimulerande miljö, där han plötsligt befann sig bland elever, som talade svenska med ett tonfall som starkt avvek från jönköpingska — han var från Jönköping — och Sverige-svenska överhuvud taget, och bland en majoritetsbefolkning som talade estniska, ett helt väsensfrämmande tungomål. Men tyska kunde ju de flesta, och tyska var ett av hans ämnen, så det blev inga kommunikationssvårigheter, vare sig med de estniska lärarkollegorna och rektor eller med de människor han mötte på stan, i butiker och sällskapsliv.

Harald Svensson vann genast elevernas hjärta. Han var ung och entusiastisk, han undervisade i svenska, det ämne som vi alla respekterade mest, och t o m hans entusiastiska inställning till latin kunde smitta av sig — åtminstone på mig.

Vi var få, vår skola var liten, det fanns inte specialister för alla ämnen. Harald blev tvungen att undervisa i så väsensfrämmande disciplin som t ex kemi. Han gjorde vad han kunde, och vi hjälptes åt. Ibland skämtade vi tillsammans om situationen, men kemi var roligt.

Många av oss fick sina första teoretiska insikter i tyskan genom Harald. Dessa kompletterades på ett lyckligt

Till minnet av Tage Sköld

Estlandsutskottets ordförande under många år, f. lantbruksdirektören Tage Sköld, Stjärnhov, har avlidit i en ålder av 76 år.

Tage Sköld tillhörde dem som hade ansvaret för den estlandssvenska kolonisationen i Sverige. I ett antal år var han ledamot och vice ordförande i Rågöstiftelsen — ett organ som tillkom hösten 1940 med uppgift att underlätta bildandet av jordbrukar- och fiskarhem i Sverige för hit "överflyttade personer av svensk härkomst eller deras avkomlingar". Rågöstiftelsen upplöstes med utgången av 1964 och dess kvarstående medel överfördes till Estlandsutskottet, som även fick överta stiftelsens kvarstående arbetsuppgifter.

Tage Sköld blev 1964 ledamot av Estlandsutskottet och 1966 dess ordförande. Han kom att kvarstå på denna

sätt genom praktik i det dagliga livet hos tysktalande hyresvärdinnor. Och resultatet blev att vi lärde oss tyska, ungefär på samma sätt som estniska.

Svenskan var dock det främsta ämnet. Jag skrev en A-uppsats för Harald, och det var inte utan stolthet jag bevarade den. Jag minns f ö hans fina sinne för lyrik, hans kunniga och försynta sätt att rätta till språkliga grodor, hans iver att lära oss läsa upp poesi — något som de estniska eleverna var så suveräna på.

Harald Svensson var en god och busig kamrat, som deltog i våra idrottsliga lekar, dvs när han hade tid, och han sjöng med en utsökt vacker tenor.

Och han intresserade sig för oss och våra problem. Vi minns honom med tacksamhet.

post ända till några veckor före sin bortgång. I mer än två årtionden hade detta traditionsrika utskott i Tage Sköld en ordförande som var utomordentligt väl kvalificerad för handläggandet av de nya arbetsuppgifter som utskottet ställdes inför. Han var lantmätare utbildad vid Tekniska högskolan i Stockholm och mycket erfaren administratör med flera offentliga uppdrag. Lantbruksdirektör i Stockholms stads och läns lantbruksnämnd blev han redan 1948.

Allteftersom åren gick minskade antalet ärenden med anknytning till fiskar- och jordbrukskolonisationen. Estlandsutskottets intresse kom alltmer att fokuseras kring problem som hade att göra med bevarandet av det estlandssvenska kulturarvet. Det kunde gälla stöd till samlingsverket En bok om Estlands svenskar, stipendier till forskare på det estlandssvenska området, anslag till förvärvande av värdefullt arkivmaterial, anslag till utställningar etc. För Tage Sköld var det självklart att ett nära samarbete måste finnas mellan Estlandsutskottet och estlandssvenskarnas egen kulturorganisation Svenska Odlingens Vänner. Han intresserade sig också för ungdomsföreningen SONGS verksamhet och på hans förslag kompletterades Estlandsutskottet med en ledamot från denna förening.

Tage Skölds engagemang för estlandssvenskarna omfattade också de i Estland kvarlämnade. Ofta återkom han till frågan hur man från rikssvenskt håll skulle kunna etablera kontakt med dem och bistå dem. Tage Skölds mångåriga ledamotskap även av styrelsen för Stockholms lokalförening av Riksföreningen Sverige-Kontakt bidrog till att det allsvenska perspektivet förblev aktuellt inom Estlandsutskottet.

Det märktes vid utskottets sammanträden att Tage Sköld var en ämbetsman av den gamla stammen: han hade alltid väl förberett de frågor som stod på dagordningen, föredrog ärendena klart och koncist, strävade efter att finna acceptabla lösningar på problemen, var angelägen att utanordnanden av anslag var förenliga med utskottets stadgar, höll styvt på Estlandsutskottets integritet.

Estlandssvenskarna har förlorat en god vän, Estlandsutskottet en mycket pliktrogen och kunnig ordförande, vi, hans kamrater i utskottet, har mist en god och generös kamrat. Vi saknar honom och minns honom med stor tacksamhet.

Edvin Lagman

Elmar Nyman

Anna Söderbäck

Minnesord

Anna Söderbäck blev 95 år gammal. Hon avled den 14 juli i år i Linköping.

Det var ett rikt och växlingsrikt liv som nådde sitt slut. Vi estlandssvenskar minns henne givetvis främst som husmor på Birkas folkhögskola och som hustru till Per Söderbäck, lärare och rektor vid Birkas.

Redan på tjugotalet kom Söderbäck till Birkas. I Estland föddes också deras två första barn. Hela hennes liv — liksom hennes makes — kom att präglas av minnena från tiden på Birkas. Under knappa omständigheter byggdes skolan upp steg för steg, allt skulle skapas och formas från grunden. Hennes Per var initiativrik, praktisk och kunnig. Han var inte bara teolog, han kunde också använda händer och huvud i dagens alla göromål. Anna var hans trogna följeslagerska och medhjälpare men också självständig och energisk på ett stillsamt och effektivt sätt.

Ofta talade Anna och hennes man om åren i Estland som den lyckligaste och — om än inte materiellt — rikaste perioden i deras liv.

Jag var bara barnet när Söderbäck var verksam på Birkas och minns dem svagt. Men här i Sverige kom jag i kontakt med dem och fick förmånen att tillsammans med min hustru räkna dem bland våra närmaste vänner. Det är med en särskild värme man minns Anna Söderbäck. Hennes leende kom inifrån, från hjärtat, hennes humor var stillsam och god. Och hon utstrålade generositet.

Edvin Lagman

Hapsal-gymnasiets sjuttioårsjubileum

Den vita gymnasiebyggnaden vid Wiedemanni tånäv i Hapsal. Här fanns det estniska Läänemaa gümnaasium — senare Haapsalu gümnaasium. När det svenska gymnasiet startade 1931 fick det till rektor det estniska gymnasiets chef och inrymdes i samma hus. Under kriget tvingades skolorna lämna det och bedrev sin verksamhet i folkskolans lokaler.

Foto Grünthal

firas den 4 december 1988 med början kl 13.00 i Eesti Maja, Stockholm. (Förhandsmeddelande var infört i Kustbon dec 1987, sid 21.) Närmare detaljer i programmet bestäms senare.

Det vore praktiskt att intresserade från klasser i det estlandssvenska gymnasiet tar kontakt för deltagaranmälan med samma klassrepresentanter som var förbindelselänkar inför firandet av "Estlandssvenska skolträffen - Hapsal" den 26 september 1987.

Jag i min tur försöker informera dessa om vad som pågår i förberedelsekedjan. Om så önskas, kan direkt kontakt tas med mig.

Tillägg

"RONOR" är namnet på den publikation som skall vara organ för "Samfun-

det för Estlandssvensk Kultur", den i Hapsal nybildade föreningen.

I första numret, daterat den 5 maj 1988, läser vi ordagrant:

"Bilder av aulan i Viks gymnasium efterlyses. Alla de som i sin ägo har fotografier av aulan i Viks gymnasium (klass- och avslutnings-bilder, bilder av olika fester o dyl.) ombeds att meddela detta till Ervin-Johan Sedman (adress återfinns i listan över samfundets ombud.) Fotografier behövs för utarbetande av projektet för restaurering av aulan".

På nämnda lista står adressuppgiften:
Ervin-Johan Sedman
Suur Lossi 12-6
203 170 Haapsalu.

Hugo Mickelin

Hugo Mickelin Esterna i Sverige

Eesti Päevaleht — Estniska Dagbladet — utkommer i Stockholm två gånger i veckan. Redaktionen är belägen i Estniska Huset, Wallingatan 32. Chefsredaktör är alltiämt Juhana Kokla från Hapsal. Han fyllde den 1 juni i år 73 år.

Juhans livskamrat, hustrun Hilda, gick bort samma månad i 70 års ålder.

Vi kondolerar.

I EPL återfinns då och då artiklar och upplysningar på svenska. Från ett av julinumren i år saxar Kustbon följande.

ALVIN ISBERG har gett ut boken Med demokratin som insats som behandlar maktkampen i Estland under 1920- och 1930-talen.

BOSTADSSITUATIONEN i Tallinn ser inte ut att ljusna nämnvärt. T o m 1 mars 1984 gällde att bara familjer med en boyta om mindre än 3 kvadratmeter per person hade rätt att över huvud taget ställa sig i bostadskö. Nu har denna gräns ändrats till 6 kvadratmeter per boende och i fråga om "arbetets hjältar" till 9 kvadratmeter.

På grundval av dessa bestämmelser köar 25 000 familjer i Tallinn efter ny bostad. Till sekelskiftet beräknar myndigheterna att kön kommer att växa till 60 000 familjer, då många äldre bostäder kommer att bli oboeoliga.

ESTNISKA FORNMINNESSÄLLSKAPET har tagit målsättningen att

resa en staty över de 192 personer som mördades av de retireraende sovjetiska styrkorna i fängelset i Tartu innan de drog sig tillbaka.

JORDREFORMEN i samband med den sovjetiska ockupationen av Estland var ett rent lurendrejeri, berättar det estniska kommunistpartiets organ och ger ett exempel:

Elmar Rebane föreslogs att han skulle ta ett lån om 3 000 rubel för att bygga en bondgård år 1944. I slutet på 1947 genomfördes en valutareform som innebar att tio gamla rubler byttes mot en ny. Men lånen skrevs inte om! I ett slag hade lånet tiofaldigats och tvingade Rebane att gå i konkurs och ansluta sig till en kolchos.

MILJÖPROBLEMEN förvärras ständigt i Estland. Till råga på alla andra problem meddelas att en ny stor oljehamn skall anläggas i anslutning till Tallinns nya hamn i Muuga-bukten. Också en kemisk fabrik som producerar gift skall byggas där.

TOOMAS ILVES varnar för att sända arkivmaterial till Sovjet, som en del estniska myndighetspersoner nu manar exilesterna till. Det finns flera exempel på hur arkivmaterial som sänts till Estland och andra delar av Sovjet snabbt förts vidare till Moskva och där gjorts otillgängliga för alla utom makthavarna.

Födda

En son, den 29 juli 1988 i Stockholm Viveca Mickelin och Hans-Erik Säterblom

Vigda

I Lidingö kyrka den 4 juni 1988 Britt-Marie Steffensson och Per Sjölander, Lidingö

Döda

Harri Alberg, född den 5 oktober 1898 i Pernau, avled den 17 april 1988 i Knivsta.

Kristina Dykström, född den 28 februari 1908 på Runö, avled den 11 maj 1988 på Lidingö

Elsie "Elaiza" Stahl, född den 11 juli 1930 i Rickul, avled den 27 maj 1988 i Helsingborg.

Hjalmar Johannes Luther, född den 5 september 1916 på Nargö, avled den 9 juli 1988 i Eskilstuna.

Alfred Söderman, född den 14 december 1918 på Nuckö, avled den 18 juli 1988 i Toronto, Canada.

Alfred Welin, född den 14 december 1918 på Nuckö, avled den 18 juli 1988 i Toronto, Canada.

Katarina Åkerman, född Kornblom den 16 juli 1900 på Ormsö, avled den 25 juli 1988 i Oxelösund.

Katarina Fagerros, född Bäckman, den 1 augusti 1903 på Ormsö, avled den 29 juli 1988 i Stockholm.

När det gäller gravvårdar och fackmässigt gravvårdsarbete av alla slag kan Ni med förtroende vända Er till

BILDHUGGARE
H. RAUDSEPP
MÅNDAGSVÄGEN 44 Tel. 08/94 21 77
FARSTA

Ring och hör våra priser
Rabatt på sten 300:—
Gravering av namn 150:—
Reducerade priser för pensionärer

Vår innerligt älskade
Björn Tennisberg

* 7 juni 1963
† 27 juni 1988

har hastigt lämnat oss
i stor sorg och saknad.

Christel
Pappa och Mamma
Konny och Anna
Farfar och Farmor
Morfar och Mormor
Övrig släkt och vänner

*Tidigt blir jag lagd till vila,
inte trött ännu.
Ännu hör jag regnet strilla,
fast jag sover ju,
Vinden blåser, träden susa
nästan såsom då
i den varma sommarljusa
dag jag ej kan nå.*

Vår käre
Henning von Wachenfeldt

* 29 november 1900
har lämnat oss
Nynäshamn och Hellvi
den 26 maj 1988

HELENA
Jan och Elisabet
Henrik, Anna
Släkt och vänner.

Sv ps 35:1-2

Vår kära
Aline Westerholm

* 13 juni 1900
har stilla insomnat.
Uppsala 11 juni 1988
VERNER och ULLA
MARIANNE och ARNE
OLLE och ULLA
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Syskon, släkt och vänner

*Stilla och lugnt lämnade
Du oss en vacker junikväll
Tack för all kärlek
och omtanke Du gav oss.*

Vår älskade Far,
Morfar och Farfar
Lars Friberg

* * 26 oktober 1916
har i dag lämnat oss, syskon,
övrig släkt och vänner
i stor sorg och saknad

Björkö den 22 juni 1988

GUNILLA
Frank, Mark
ROGER och BIRGITTA
Lars, Marie, Helen

*Det kom en sommarvind
en stilla vind
och smekte ömt Din trötta kind.
Liksom ett ljus som blåses ut
Din levnadsdag har nått sitt slut.*

Min älskade Make
Vår käre Far, Farfar
och Farfarsfar
Johannes Åkerblad

* 19/11 1903
har i dag lämnat oss
i stor sorg och saknad.
Sundre 16 juni 1988

IDA
Albert och Alice
Klas-Johan och Kerstin
Barnbarn och Barnbarnsbarn

*Tack Make och Far,
giv mild och trogen har Du
varit i livet
I dag är det tungt att
stå vid Din bår
och tänka på gångna år*

Vår kära, Maka, Mor, Svärmor och
Mormor

**Editha Adamsdotter
Nilsson**

f. Westerblom
* 24 september 1911 i Nuckö
† 25 mars 1988 i Matfors

Alexander
Christina och Alf
Michael och Ingrid, Jonas
Catharina och Jan
Anders, Magnus

*Jag lyfter mina händer
upp till Guds berg och hus
Från dem Han hjälpen sänder
och skickar ut sitt ljus
Mig Herren alltid leder
som jord och himmel gjort
han hör mig när jag beder
och skyddar mig allt fort.*

Vår käre
Johannes Olep

* 3 april 1908
i Vippal

har i dag lämnat oss
släkt och vänner i
stor sorg och saknad.

Södertälje den 18 maj 1988.

BARNEN
BERTA
Barnbarn
Barnbarnsbarn

*I vår vindens sus Du somnade
stilla,
sjukdom och oro ej mer gör
Dig illa.
Skön är vilan som natten ger,
gott att veta du lider ej mer.*

Vår käre
Johannes Willman

* 5 juli 1905 i Reval, Estland
† 6 juni 1988 i Helsingborg
har lämnat oss
i ljusst minne bevarad

ELSA
Nils och Barbro
Barnbarnen
Släkt i Sverige
Bröder med familjer i Estland
Syster med familj i Canada

Vår kära syster
Gertrud Wikström

* 17 maj 1899 på Ormsö
har i dag lämnat systrar,
svågrar, syskonbarn,
släkt och vänner.
Huddinge den 28 juli 1988

*Liksom ett ljus som blåses ut
Din levnads dag har nått sitt slut*

Hulda Ringberg

* 7 augusti 1907
† 26 maj 1988

Vi saknar dig!
Släkt och många vänner

Bemärkelsedagar 4:e kvartalet 1988

95 år

Maria Leontine Brus, född den 21 oktober 1893, Odensholm
Agneta Alström, född Stenholm den 29 december 1893, Ormsö

90 år

Olga Okerman, född Schönberg den 10 oktober 1898, Rickul
Terese Johanna Tiisre, född den 21 oktober 1898, Reval
August Eriksson, född 29 oktober 1898, Reval
Lovisa Alberg, född Talberg den 16 november 1898, Rickul

85 år

Frida Amalie Niinemets, född Widenstrauch den 5 oktober 1903, Vippal
Mina Ruderström, född Toom den 9 november 1903, Vippal
Amanda Engman, född Teichman den 12 november 1903, Nuckö
Alfred Åkerman, född den 15 november 1903, Rickul
Eduard Rudolf Mathiesen, född den 18 november 1903, Nuckö
Katarina Friberg, född Alkvist den 23 november 1903, Ormsö
Olga Sjölund, född den 25 november 1903, Rågöarna
Ingeborg von Etholén-Ingelson, född den 27 november 1903 Riga/Reval
Melita Hermine Pajumaa, född Grönberg den 23 december 1903, Nuckö
Alida Sedman, född Bedman den 27 december 1903, Nuckö

80 år

Maria Stahlman, född Berkman den 4 oktober 1908, Nuckö
Johannes Herbert Freiman, född den 10 oktober 1908, Nuckö
Katarina Larsson, född Törnblom den 10 oktober 1908, Ormsö
Elisabet Engbusk, född den 22 oktober 1908, Nuckö
Katarina Fält, född den 28 oktober 1908, Ormsö
Maria Pelmas, född Thomsson den 31 oktober 1908, Rickul
Lydia Pauline Westerman, född Koinberg, den 7 november 1908,
Salme Elfride Luther, född Grönström den 1 december 1908, Nargö
Oskar Brun, född 24 november 1908, Reval
Linda Voogand, född Olander den 1 december 1908, Reval
Maria Stenberg, född Sandsten den 6 december 1908, Rickul
Gerda Kell, född Luther den 8 december 1908, Nargö
Alide Vast, född Kliss den 13 december 1908, Hapsal
Katarina Selin, född Enkvist den 19 december 1908, Ormsö
Alide Söderlund, född Tennisberg den 21 december 1908, Rickul

75 år

Ida Söderlund, född Luks den 1 oktober 1913, Rickul
Agneta Nee, född Blomman den 21 oktober 1913, Ormsö
Helene Talberg, född den 29 oktober 1913, Rickul
Hayette Mercedes Hamm, född den 6 november 1913, Baltischport
Lars Grundsten, född den 8 november 1913, Ormsö
Anders Alros, född den 10 november 1913, Ormsö
Helmi Åhman, född Polakene den 14 november 1913, Reval
Hjalmar Johannes Nyblom, född den 19 november 1913, Ormsö
Jüri Adila, född den 22 november 1913, Reval
Alide Seffers, född den 24 november 1913, Nuckö
Maria Hamberg, född Bäckman den 29 november 1913, Ormsö
Nikolai Ferdinand Hamberg, född den 29 november 1913, Rickul
Hugo Mickelin, född den 29 november 1913, Ormsö
Helga Adina Elisabet Kütüs, född Luther den 30 november 1913, Nargö
Maria Nyblom, född Hammerman den 1 december 1913, Ormsö
Maria Vahlberg, född Berggren den 1 december 1913, Ormsö
Elsa Greisman, född Nappa den 2 december 1913, Nuckö
Meta Benström, född Blum den 3 december 1913, Vippal
Rosine Elvine Nyman, född Rant den 3 december 1913, Nuckö
Elin Editha Koinberg, född Stromback den 5 december 1913, Nuckö
Selma Erika Noormägi, född Linsbach den 13 december 1913, Korkis
Melita Nilsson, född Westerberg den 19 december 1913, Rickul
Lennart Greisman, född den 22 december 1913, Nuckö
Helene Tanseri, född Kaav den 24 december 1913, Oru
Mare Raukas, född Leet den 30 december 1913, Reval

70 år

Johan Bergström, född den 4 oktober 1918, Ormsö
Herman Stahl, född den 5 oktober 1918, Rickul
Hans Murman, född den 10 oktober 1918, Ormsö
Sigrid Heyman, född Ekman den 25 oktober 1918, Rickul
Irina Matson, född Naerimäe den 25 oktober 1918, Hapsal
Margit Eleonora Grenfeldt, född den 26 oktober 1918, Rickul
Richard Laning, född den 26 oktober 1918, Nuckö
Gertrud Adamsson, född Hasse den 28 oktober 1918, Reval
Oskar Alfred Pella, född den 29 oktober 1918, Korkis

Nelly Schönberg, född Liiving den 30 oktober 1918, Reval
Ralf Klaman, född den 7 november 1918, Korkis
Herman Voldemar Lindström, född den 12 november 1918, Ormsö
Renate Marie Vellesoo, född den 14 november 1918, Reval
Hjalmar Edvin Liljebäck, född den 24 november 1918, Ormsö
Johan Fält, född den 1 december 1918, Ormsö
Johan Förberg, född den 18 december 1918, Ormsö
Erika Elisabeth Mikkelsen, född Marr den 22 december 1918, Nuckö
Alexander Rudolf Sedman, född den 23 december 1918, Nuckö
Sigrid Seman, född Vestersten den 25 december 1918, Nuckö
Elvira Benholm, född Seman den 28 december 1918, Nuckö

65 år

Armilde Johannsson, född Vesterblom den 3 oktober 1923, Nuckö
Elsa Karin Gustafsson, född Appelblom den 4 oktober 1923, Ormsö
Algot Eugen Brun, född den 4 oktober 1923, Nuckö
Gunhild Vivian Gustavsson, född Gottkamp den 6 oktober 1923, Hapsal/Vippal
Osvald Valter Pählberg, född den 6 oktober 1923, Rickul
Elin Maria Murman, född Järnström den 7 oktober 1923, Ormsö
Ellen Maria Massalin, född Friberg den 8 oktober 1923, Ormsö
Anna Hermine Puuström, född Rosen den 9 oktober 1923, Nargö
Elmar Borrman, född den 24 oktober 1923, Rickul
Laine Bluum, född Tammerman den 25 oktober 1923, Korkis
Lembit Soots, född den 27 oktober 1923, Reval
Hilda Rosalie Vesterberg, född Strömkvist den 30 oktober 1923, Rickul
Hilda Rosalia Pettersson född Söderkvist den 31 oktober 1923, Ormsö
Osvald Blomberg, född den 2 november 1923, Rickul
Nelly Aurelia Viskman, född den 3 november 1923, Nuckö
Gertrud Hallstenson, född Lilja den 5 november 1923, Ormsö
Linda Alice Stromback, född Lemberg den 6 november 1923, Nuckö
Helmi Söderholm, född den 9 november 1923, Nuckö
Emil Lars Förberg, född den 19 november 1923, Ormsö
Erna Agneta Nordvall, född Friberg den 19 november 1923, Ormsö
Einar Vesterby, född den 21 november 1923, Rickul
Lembit Vahtman, född den 25 november 1923, Reval
Hilda Katarina Hörnsten, född Hammerman den 28 november 1923, Ormsö
Harry Johan Parsman, född den 29 november 1923, Reval

Skörd på den magra åkerlappen.

Hänförande utsikt från kalkstensbranten.

Foto Per Söderbäck

Hildegard Hamberg, född Sederlund den 1 december 1923, Rickul
 Elfride Marie Tammerman, född Adelman den 16 december 1923, Rickul
 Aale Kingo, född Öngo den 17 december 1923, Oru
 Linda Olsson, född Grönlund den 21 december 1923, Rågöarna
 Inga Konstance Stahl, född den 21 december 1923, Rickul
 Lars Åkerman, född den 23 december 1923, Ormsö
 Einar Hallman, född den 25 december 1923, Rickul
 Evald Hallman, född den 30 december 1923, Nuckö

60 år

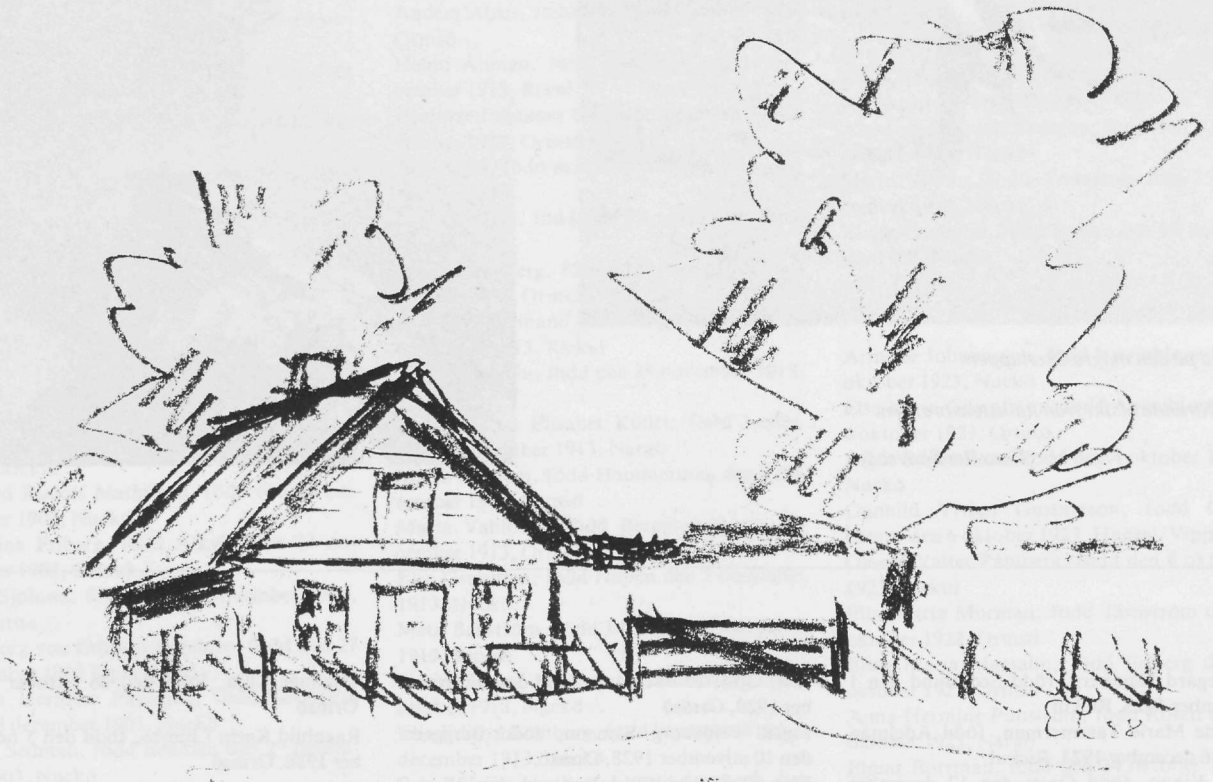
Axel Vesterbom, född den 4 oktober 1928, Rickul
 Isak Ekström, född den 5 oktober 1928, Runö
 Voldemar Nordström, född den 5 oktober 1928, Rågöarna
 Hjalmar Vikman, född den 10 oktober 1928, Nuckö
 Henrik Gottfrid Vennberg, född den 13 oktober 1928, Ormsö
 Bernhard Harry Thomsson, född den 24 oktober 1928, Ormsö
 Manfred Meinhard Viskman, född den 3 november 1928, Nuckö
 Agneta Elvine Sellkvist, född Alros den 4 november 1928, Ormsö
 Robert Öman, född den 5 november 1928, Runö

Axel Gottfrid Bäckman, född den 6 november 1928, Ormsö
 Ingrid Frideborg Samson, född Berggren den 10 november 1928, Ormsö
 Elna Dahlberg, född Hallman den 18 november 1928, Rickul
 Alida Sigrid Blomman, född den 22 november 1928, Ormsö
 Arvid Felix Freiman, född den 27 november 1928, Nuckö
 Silvia Greta Albert, född den 28 november 1928, Nuckö
 Ragnar Fritiof Stahl, född den 2 december 1928, Rickul
 Maria Elvine Lundvall, född Kornblom den 7 december 1928, Ormsö
 Maria Grönman, född den 12 december 1928, Ormsö
 Hilda Agneta Lindkvist, född Lindblom den 12 december 1928, Ormsö
 Lille Rosen, den 15 december 1928, Reval
 Axel Svärd, född den 17 december 1928, Ormsö
 Axel Henrik Mark, född den 30 december 1928, Ormsö

50 år

Einar Ingvar Murman född den 1 oktober 1938, Ormsö
 Aili Susanne Stahl, född den 10 oktober 1938, Nuckö
 Lembit Kaleb Viskman, född den 24 oktober 1938, Nuckö
 Linda Öie Viskman, född den 24 oktober 1938, Nuckö

Hjalmar Lilja, född den 26 oktober 1938, Ormsö
 Ragnhild Karin Liljeros, född den 5 november 1938, Ormsö
 Martha Ingeborg Hamberg, född den 7 november 1938, Ormsö
 Stig Edvard Koinberg, född den 13 november 1938, Rickul
 Inger Doris Vesterström, född den 15 november 1938, Ormsö
 Matti Ambros, född den 15 november 1938, Reval
 Selma Rant, född den 16 november, 1938, Nuckö
 John Ivar Engdahl, född den 17 november 1938, Ormsö
 Endel Pärnaste, född den 17 november 1938, Nuckö
 Dicken Inger Stahl, född den 18 november 1938, Rickul
 Elsa Ingrid Grönman, född den 20 november 1938, Ormsö
 Hilja Alberg, född den 11 december 1938, Rickul
 Enno Kübar, född den 12 december 1938, Vippal
 Inga-Alida Ambrosen, född den 15 december 1938, Nargö
 Ellen Dagmar Holm, född den 16 december 1938, Ormsö
 Vello Viliberg, född den 21 december 1938, Nargö
 Christa Uusma, född Tamvelius den 28 december 1938, Reval

Detta är landet

*Det slitna stället på hemmets grind,
som nöts genom åren av händer,
som väl jag kände, och gårdens lind,
som doft ner mot vägen sänder,
det är mig kärt, ej älskar jag så
något annat, som finns i världen.
En gång som död skall jag längta att stå
vid grinden bland hemmets gården.*

Pär Lagerkvist